

**Az Európai Unió és az Amerikai
Egyesült Államok Brazíliába irányuló
működőtőke-befektetéseinek
összehasonlítása**

Jelige: 909 KBN

Tartalomjegyzék

1.	Bevezetés.....	2
2.	Brazília kiemelkedő szerepe a nemzetközi kereskedelemben	4
2.1.	Brazília általános jellemzői	4
2.2.	Brazília kereskedelmének bemutatása.....	5
2.2.1.	Brazília kereskedelmének általános jellemzői	5
3.	Az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok külkereskedelmi kapcsolatainak és működőtőke-befektetéseinek bemutatása Brazíliával.....	7
3.1.	Az Európai Unió és Brazília közti kapcsolatok bemutatása	7
3.1.1	EU-Mercosur tárgyalások menete és jelentősége.....	8
3.1.1.	Az EU és Brazília közti bilaterális kapcsolatok	9
3.1.2	Az európai uniós működőtőke kihelyezés általánosságai Brazíliában.....	10
3.2.	Az Amerikai Egyesült Államok és Brazília közti kapcsolatrendszer bemutatása	11
3.2.1.	Az Amerikai Egyesült Államok szabadkereskedelmi övezet kialakítása a Mercosur országokkal: FTAA.....	11
3.2.2.	Az USA és Brazília közti bilaterális kapcsolatok	13
3.3.	Az amerikai és európai vállalatok jelenléte Brazíliában	14
4.	A Foreign Direct Investment outflow mutatók alakulása Brazíliában	16
4.1.1.	Brazília FDI inflow értékeinek alakulása	16
4.1.2.	Brazília nyitás politikája	18
4.2.	Az Európai Unióból Brazíliába áramló közvetlen működőtőke	20
4.3.	Brazíliába irányuló közvetlen működőtőke az Amerikai Egyesült Államokból.....	24
4.4.	A Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok FDI outflow adatainak összehasonlítása..	27
5.	A latin-amerikai régióban kialakult tőkekereskedelmi verseny negatív hatásai Brazíliára	30
5.1.	Az európai befektetések hátrányai	30
5.2.	Az amerikai terjeszkedés negatív hatásai.....	31
5.3.	Brazil köztudat és ellenállás a külföldi működőtőke befektetéssel kapcsolatban	32
6.	Konklúzió	34
7.	Irodalomjegyzék	37

1. Bevezetés

A globalizálódó gazdaságban nagy szerepe van a működőtőke-kereskedelemnek. A külföldi közvetlen működőtőke kihelyezések egyre nagyobb mértékben mennek végbe a fejlődő országokban. A fejlett országok, a transznacionális vállalatok (TNC-k) terjeszkedései a lehető legkedvezőbb feltételeket biztosító országokba irányulnak. Brazília 2011-re a világ negyedik legnagyobb FDI célpontjává vált.

Brazília a latin-amerikai régióban lévő vezető szerepe és rendkívüli adottságai miatt mára az egyik leggyorsabban fejlődő gazdaságként tartják számon. Ezáltal rengeteg egyezményben, társulásban vesz részt, mint a MEBF és az FTAA. Az ország csaknem minden szempontból érdekes és egyedülálló, tekintve gazdasági, kereskedelmi, politikai helyzetét. Brazília az 1980-as évektől 2011-re rendkívüli fejlődésen ment keresztül. Egyrészt megvizsgálom az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió közt kialakult versenyt Brazíliában az FDI outflow adatok alapján, másrészt azt, hogy milyen hatással van a brazil társadalomra, és milyen társadalmi támogatottsága van a neoliberális jellegű gazdasági modellnek és a külföldi közvetlen működőtőke jelenlétének.

Brazília a XXI. századra kiemelkedő szerepet tölt be a kül- és tőkekereskedelemben is. Az ország gazdag természeti erőforrásokban, munkaerőben, kompetitív előnye van számos termék esetén. Területét és népességét tekintve a legnagyobb ország Latin-Amerikában, illetve a nyugati félteke legnagyobb demokráciája és gazdasága az Amerikai Egyesült Államok mellett. Rengeteg előnnyel rendelkezik Brazília, ami vonzó a külföldi működőtőke befektetőknek.

Brazília két legnagyobb működőtőkét exportáló partnere az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió. Számukra fontos Brazília partnersége, hiszen a bilaterális kapcsolatokon kívül az integrációs szintű törekvések is e latin-amerikai ország hozzájárulásával jöhetnek létre. Az Amerikai Egyesült Államok számára az FTAA (Free Trade Area of the Americas) létrehozásához szükséges Brazília. Az Európai Uniónak a MEBF (Mercosur-European Union Business Forum) tárgyalásain egyértelműen döntő és nagy befolyásoló szereppel bír az ország. Így elmondható, hogy a bilaterális, kereskedelmi kapcsolatokon kívül a szándékaik kiterjednek egy magasabb szintű integráció, egy szabadkereskedelmi övezet kialakítására is. Ezek megvalósításához szükséges a Brazíliával ápoltság jó viszony, hiszen általa a latin-amerikai régió egyszerűbben ismerheti meg az amerikai és európai terveket.

Az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió között versenyt láthatunk, ami arról szól, kinek van nagyobb befolyása Brazíliában, ki ápol vele jobb kapcsolatokat. Terveik közt

szerepel a minél kedvezőbb kereskedelmi szerződések aláírása, ami által végül szabadkereskedelmi övezetet tudnának elérni. Ezért fontos az amerikai és európai vállalatok stabil pozícióik megtartása Latin-Amerikában. Az USA és az EU közti versenyt az FDI outflow adatai alapján vizsgálom meg, azt kutatva, hogy melyiküknek van nagyobb befolyása Brazíliában.

Megvizsgálom Brazília nemzetközi kereskedelmi szerepét és kiemelem előnyeit, illetve ismertetem nyitás politikáját, mely hozzájárult külföldi működőtőke vonzás erősödéséhez. Továbbá összehasonlítom az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió FDI outflow adatait a 2000-2011-es időszakon belül. Magyarázatot keresek a működőtőke kihelyezések növekedésére és csökkenésére az adott években. Ezen a témán belül Lula da Silva és Dilma Rousseff elnökök viszonyait is bemutatom az Amerikai Egyesült Államokkal és az Európai Unióval. Bár az FDI áramlásnak egyértelműek a pozitív hatásai, mint GDP növekedés, az új technológiák és a tőke megjelenése, a munkanélküliség csökkentése, az FDI-t fogadó ország gazdasági stabilitása, azonban úgy gondoltam, fontos lenne Brazília szempontjából megvizsgálni a negatív hatásokat is. Ezek olyan következményekkel lehetnek, amik a társadalmat a külföldi befektetők ellen hangolják, tehát elveszhet a társadalmi támogatás Brazília új gazdasági struktúráját illetően.

2. Brazília kiemelkedő szerepe a nemzetközi kereskedelemben

Brazília nagy jelentőséget ért el a kereskedelmet illetően a XXI. századra, amit az ország területi és környezeti adottságainak, illetve több kompetitív előnyének köszönhet. Legfőbb kereskedelmi partnerei az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok, akik számára az ország nem csak működőtőke kihelyezés szempontjából fontos, hanem a nemzetközi egyezmények előremozdításának meneteiben is, a MEBF (Mercosur- European Union Business Forum) és az FTAA (Free Trade Area of the Americas) tárgyalásokat illetően. Röviden érintem Brazília exportjának, és az FDI outward stock fontosságát a két legnagyobb kereskedelmi partnerével kapcsolatban, annak érdekében, hogy alátámasszam az ország kompetitív előnyeinek kiemelkedő szerepét a nemzetközi piacon, és megemlítem a működőtőke állomány összehasonlításának fontosságát is.

2.1. Brazília általános jellemzői

Brazília jelentősége a nemzetközi piacon az elmúlt évtizedekben óriási mértékben felértékelődött, és a világ egyik legnagyobb gazdasági potenciáljával rendelkező országgént tartják számon. A nyugati félteken az USA-val együtt a két legnagyobb demokráciának és gazdaságnak tekintik. Gazdasági fejlődése egyrészt érzékelhető abból, hogy a BRIC országok egyik tagja, hiszen számukra az eddigi gyors lépétkű fejlődésük alapján úgy jósolják, hogy 2050-re eléri, illetve meg is haladják együttes gazdasági eredményeik a 2000-es években legjobban teljesítő országok átlagait (Goldman Sachs, 2001). Másrészt Latin-Amerikán belüli státusza is kiemelkedő, hiszen nem csak a legnagyobb területű és népességű országa, hanem a teljes régió termelésének 39%-át is Brazília adja.

Bár fejlődő ország, minden potenciálja megvan a gyors fejlődésre. Területe 8 514 205 km² és népessége összesen 196,7 millió fő (2011)¹, amivel jelentősen kiemelkedik a régióban a többi ország közül. Ilyen módon szerepe a nemzetközi bi-és multilaterális gazdasági-kereskedelmi szerződésekben és egyezményekben is jelentős. Számos együttműködésben vesz részt, melyek érintik a nemzetközi kereskedelmet. Ilyen például a Mercosur (Déli Kúpi Közös Piac, melynek alapító tagja), a jelenleg is tárgyalások alatt álló FTAA, a MEBF, illetve a közvetlen Brazília és EU, valamint a Brazília és az Amerikai Egyesült Államok közti bilaterális egyezmények. Ezek azok a kereskedelmet érintő egyezmények és tárgyalások, amelyek alapján vizsgálom Brazília nemzetközi szerepének fontosságát és annak USA és EU külkereskedelmi kapcsolatait 1998 és 2012 között.

¹ World Data Bank (2012). Brazil. Forrás: <http://data.worldbank.org/country/brazil>, elérve: 2012. szeptember 22.

2.2. Brazília kereskedelmének bemutatása

2.2.1. Brazília kereskedelmének általános jellemzői

Brazília ipari agrárország és komparatív előnye van (a többi Déli Kúpi Közös Piac országaival együtt) narancs, cukor, dohány, tejtermékek és kakaó melléktermékekben. Az ország exportjában három fő termékcsoporthoz dominál: nyersanyagok (kávébab, vas...), félkész termékek (nyerscukor, alumínium) és feldolgozott termékek (narancslé, cipők, repülőgép- és autó alkatrészek, mezőgazdasági berendezések). Az agrárszektor fontos Brazília számára, hiszen a GDP-nek 27%-át adja, a foglalkoztatottak 25%-a ezen a területen belül helyezkedik el, ráadásul a teljes exportjának mintegy 40%-át teszi ki.² Éppen ezért rendkívül érzékeny az ország bármilyen bi- vagy multilaterális egyezményre, amely valamilyen módon redukálná vagy nullára csökkentené ezeknek a termékek a vámjait.

Az export több helyre is irányul, hiszen kompetitív előnye van az országnak rengeteg termékből illetve szolgáltatásból. Ezért az EU és az USA nem csak befektetni, de szabadkereskedelmi szerződések által minél nagyobb arányban próbál vámkedvezményeket szerezni. Az USA egyik problémája az, hogy szignifikáns deficitet halmozott fel a kereskedelem terén³. Egyértelműen úgy tudná megoldani ezt a helyzetet, ha egy szabadkereskedelmi egyezmény keretein belül megnyithatná a szolgáltatás, befektetési, ipari és mezőgazdasági piacot Brazíliával. Ilyen módon nagy dependencia van USA részéről, hiszen Brazília által tudná deficitét csökkenteni. Erről szóló egyeztetések már több éve tartanak az FTAA keretein belül.

Az EU sem kisebb tervekkel szeretne betörni Brazíliába, mint hogy nagyobb hozzáférése legyen az ottani piachoz és az árukat kedvezményesebben szerezhesse be, hogy kihasználja a régió természeti erőforrásait, és hogy konszolidálni tudja a politikai és gazdasági befolyását. Brazília exportja legnagyobb részét mezőgazdasági termékek, gépi és szállítási felszerelések teszik ki, amikre rendkívül jelentős mennyiségben van szükség. Csak úgy, mint USA-nak az FTAA terve, EU is nagy erővel próbál előnyös kereskedelmi egyezményt kötni Brazíliával, egyrészt a MEBF-en keresztül és az EU-Brazília kétoldalú szerződésekkel. Ezen adatok alapján látható, hogy mennyire fontos az USA és az EU számára is, hogy minél nagyobb mértékben legyenek jelen a brazil piacon. Ez indokolja azt is, hogy miért alakult ki

² The Brazil Business (2011). The Brazilian Agribusiness. Forrás: <http://thebrazilbusiness.com/article/the-brazilian-agribusiness>, elérve: 2012-09-23.

³ U.S. Department of Commerce (2012) Bureau of Economic Analysis. Goods and Services. Forrás: <http://www.bea.gov/newsreleases/international/trade/tradnewsrelease.htm>, elérve: 2012-09-26.

köztük egy verseny a jobb és kedvezőbb kereskedelmi egyezmények elérése végett, hiszen mindketten hatalmas működőtőke-befektetőként, és emellett export és felvásároló piacként is jelen vannak az országban.

3. Az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok külkereskedelmi kapcsolatainak és működőtőke-befektetéseinek bemutatása Brazíliával

Brazília jelentősége a nemzetközi kereskedelemben kiemelkedő a XXI. században. Ez a fejezet bemutatja az Európai Uniót és az Amerikai Egyesült Államokat, mint a két legnagyobb tőke- és külkereskedelmi partnerét Brazíliának a kialakított integrációk és a bi- és multilaterális egyezményeken keresztül. Úgy gondolom, fontos ezen szerződések vizsgálata, hiszen ezek által látható, milyen mértékben mélyedtek el az EU - Brazil, illetve USA - Brazil kapcsolatok. Másrészt Brazília szerepe a szabadkereskedelmi egyezmények tárgyalásai során is jelentős, hiszen az EU és az USA is a bilaterális külkereskedelmi kapcsolatokon kívül egy magasabb fokú integráció kialakításában is érdekelt, amelyeket Brazílián keresztül szándékoznak realizálni.

A fejezet külön tárgyalja az EU- és USA-Brazil kapcsolatokat. A fejezetek felépítésénél mindkét esetben az integrációk bemutatása után (FTAA, MEBF) a bilaterális kapcsolatokat, majd a Brazíliába érkező FDI flow általános jellemzőit mutatom be. Ilyen módon emelem ki Brazília fontosságát a két legnagyobb kül- és tőkekereskedelmi partnerének terveiben, amik magukba foglalják a szabadkereskedelmi övezeteket kialakítását, illetve az amerikai és európai vállalatok kitelepítését. Ezek alapján támasztom alá Brazília kiemelkedő szerepét és az EU-USA közt kialakult versenyhelyzetet. Ezek segítségével láthatóvá válik, hogy mindkét befektető számára a latin-amerikai országgal való kül- és tőkekereskedelmi együttműködés milyen előnyökhöz juttatja őket jelenleg, és a jövőbeli terveikhez milyen módon járul hozzá ez a kapcsolat.

3.1. Az Európai Unió és Brazília közti kapcsolatok bemutatása

Jelenleg az Európai Unió Brazília legnagyobb kereskedelmi partnere, annak teljes kereskedelmének 22,5%-át birtokolva (2009). Ezen kívül Brazília a legnagyobb mezőgazdasági exportőre az EU-nak, összesen 12,4%-ot kiteve a teljes európai importnak (2009). Másrészt EU a legnagyobb külföldi befektető az országban, és Brazília a tizedik helyen áll kereskedelmi partnereinek listáján.⁴

⁴ European Commission (2012) Trade. Brazil. Forrás: <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/brazil/>, letöltés: 2012-09-23.

3.1.1 EU-Mercosur tárgyalások menete és jelentősége

A Mercosur 1991-ben létrejött, ekkor Paraguay, Uruguay, Argentína és Brazília aláírta az Asunción Szerződést (2006-ban csatlakozott Venezuela is). A 2000-es évek közepétől az Európai Unió elkezdte a MEBF (Mercosur-European Union Business Forum) tárgyalásokat. Az EU–Mercosur kereskedelmi tárgyalásokat egy olyan interregionális társulási megállapodásnak tervezték, ami nem csak a kereskedelmi, hanem a régiók közti kooperációról és a politikai párbeszédéről is tartalmazna fejezeteket. A MEBF-en belül is hangsúlyozták annak fontosságát, hogy befolyásolják az általános politikai folyamatokat a térségben annak érdekében, hogy elérjék az EU és Mercosur közti kereskedelmi egyezményt.⁵ Mindenekelőtt nagy jelentőséget tulajdonítottak a régió liberalizálódási folyamatának, ami az egyezmény egyik alapvető témája.

A „MEBF’s agenda” magába foglalta a 2000-es évek elején a következő célkitűzéseket: erősíteni a kereskedelmi forgalmat a kiterjesztett piaci hozzáféréseken keresztül, biztosítani a tőke szabad áramlását és megszüntetni a negatív diszkriminációt a vámok terén. Ezen kívül liberalizálni a további szolgáltatásokat szabályozási korlátok eltörésével. Továbbá nagyobb hozzáférést szerettek volna kapni a közbeszerzési piacokhoz, és bátorítani akarták a nemzetközi pénzügyi intézményeket arra, hogy növeljék a társfinanszírozási költségeiket a privát infrastruktúrán belül a Mercosur országokban.

Az EU számára egyértelműen pozitívumot jelent ez az egyezmény olyan szempontból, hogy nagyobb hozzáféréshez juthat a helyi piachoz és könnyedén ki is tudja használni a régióban lévő természeti erőforrásokat. Az európai vállalatok abban bíznak, hogy a tevékenységeik népszerűsítése a teljes régióban végbemegy Brazília által, ahol már régóta stabil helyet birtokolnak. Brazília szerepének fontossága továbbá az, hogy hozzászoktassa a Mercosur országokat az európai jelenlétéhez, terveikhez, gondolkodásmódjához, kereskedelmi feltételeikhez, ami által gördülékenyen folytathatnák a szabadkereskedelmi tárgyalásokat.

Az Európai Unió számára a legfontosabb tényező és elsődleges cél, hogy a latin-amerikai régióban (Brazílián és a Mercosur-on keresztül) biztosítani tudja az európai kooperációk helyét az USA-val kialakuló „verseny” miatt. Hiszen az USA kezdi elveszteni uralkodó befolyását a régióban ahol eddig, mint legnagyobb gazdasági szereplő volt jelen. Az EU 2003-ra a Brazíliába érkező FDI-nak összesen 43%-át birtokolta.⁶ Az EU és USA egyre kedvezőbb kereskedelmi egyezményeket aláírva versenyeznek, hogy a fejlődő országok

⁵ Torelli, Claudia (2003). Mercosur for sale? The EU’s FTAA and the need to oppose it. Forrás: <http://archive.corporateeurope.org/eumercosur/MercosurForSale.html>, elérve: 2012-09-23

⁶ Torelli, Claudia (2003) Mercosur for sale? The EU’s FTAA and the need to oppose it. Forrás: <http://archive.corporateeurope.org/eumercosur/MercosurForSale.html>, elérve: 2012-09-23

kompetitív előnyeit továbbra is kihasználják és saját vállalataik stabil helyét megtartsák a latin-amerikai piacon.

Az EU- Mercosur tárgyalások során a 2000-2001-es években problémák merültek fel. Ekkor következett be a braziliai pénzügyi válság, majd óriási recesszió lépett fel Uruguayban és Argentínában is. Erre a helyzetre az EU protekcionista reflexszel válaszolt, tehát feltartóztatta a folyamatban lévő tárgyalásokat, mivel vonakodott a saját mezőgazdasági piacát megnyitni a recesszióval küzdő országok számára. Bár 2004-ben ennek hatására megrekedtek a tárgyalások, de nem szakadtak meg teljesen a spanyol vállalatoknak köszönhetően, akiknek érdekükben állt az egyezség további lebonyolítása, hiszen hatalmas befektetések voltak a Mercosur régióban (a mai napig a legnagyobb európai befektető, lásd 1. ábra). A tárgyalások újraindítása után jelenleg is folynak a szabadkereskedelmi egyeztetések.

Bár az EU remélte, hogy 2004-re sikerül létrehozniuk a szabadkereskedelmi egyezményt, a mai napig tartó tárgyalások még mindig a közös egyezmény kidolgozásán munkálkodnak. 2012 márciusában került sor a nyolcadik tárgyalásra a jövőbeli társulási megállapodásról.⁷

A MEBF tárgyalásokon keresztül látszódik, hogy az Európai Unió számára Brazília kiemelkedően fontos. Az EU bízik abban, hogy az EU–Brazil kereskedelmi kapcsolatok elősegítik az európai vállalatok jelenlétének elfogadását egész Latin-Amerikában, és így a pozitív végkimenetel reményében nagyobb eséllyel vehetnek részt a MEBF tárgyalásokon.

3.1.1. Az EU és Brazília közti bilaterális kapcsolatok

Európa és Brazília közt már 1960-tól kezdve kialakultak a diplomáciai kapcsolatok, majd végül 2007-ben, az EU-Brazil csúcstalálkozón Lisszabonban életbe lépett az *EU és Brazília közti stratégiai partnerség*.⁸ Ez az egyezmény lehetőséget nyújtott arra, hogy a már folyamatban lévő EU-Mercosur tárgyalások mellett egy konkrét bilaterális kapcsolat is érvényben legyen az országok között, hiszen eddig csak a MEBF-en belüli egyeztetések alapján tárgyaltak egymással. Brazília az EU számára olyan ország, amely „a WTO dohai fejlesztési programterve (DDA) és a Mercosur keretében folyó tárgyalások befejeztével és a kereskedelmi korlátok további csökkentése után jelentős lehetőségeket fog kínálni az uniós vállalkozásoknak.”⁹ A stratégiába belefoglalták a multilateralizmus megerősítését (szerepeiket

⁷ <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=787>, letöltés: 2012. 10. 05.

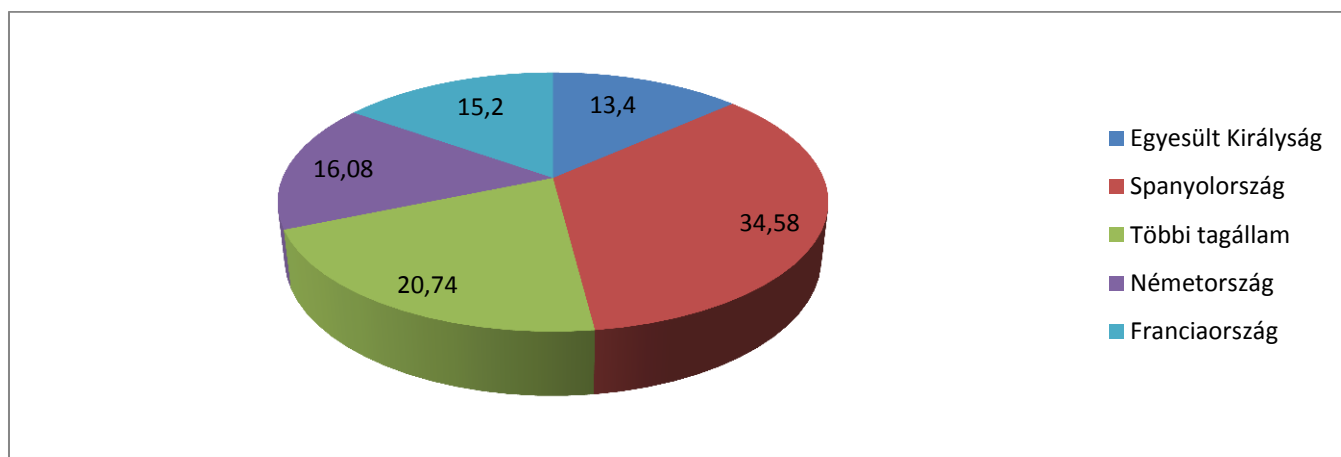
^{8, 6} <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=en&ihmlang=en&lmg1=en,hu&lmg2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=449695:cs&page=>, letöltés: 2012. 10. 05.

és együttműködésüket érintve az ENSZ-en belül), az emberi jogi normák javítását, a demokrácia és a kormányzás támogatását, a millenniumi fejlesztési célok elérését és a regionális és szociális fejlődés előmozdítását, a környezetvételemet, az energiaügyi együttműködés megerősítését, Latin-Amerika stabilitásának és jólétének növelését, a Mercosur menetrend előmozdítását és a kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok megerősítését.

3.1.2 Az európai uniós működőtőke kihelyezés általánosságai Brazíliában

Az Európai Unió számára a latin - amerikai térségen belül elsődleges működőtőke befektető célpont Brazília. Az FDI outflow megmutatja, hogy egy adott évben mekkora FDI áramlott az EU-ból Brazíliába. Mivel az FDI outflow értékeket részletesen később vizsgálom (lásd 4. fejezet), itt egy évet kiragadva (2007)¹⁰ mutatom be az európai uniós tagországokra lebontott értékeiket. Az FDI outflow értékek alapján Brazíliában a legnagyobb európai befektetők Spanyolország és Németország (lásd 1. ábra). Az utóbbi a fém-és gépiparba és az ingatlan tevékenységekbe fektette be a legtöbbet (2006).¹¹ 2007-ben az összes FDI outflow az EU (27)-ből 7123 millió euró volt. Ezt az összeget lebontva vizsgálom meg a legnagyobb befektetők (Spanyolország, Németország, Franciaország, Egyesült Királyság) és a többi tagállam hozzájárulását az FDI outflow értékeihez.

1. ábra: Az EU-n belüli legnagyobb FDI exportáló országok Brazíliába 2007-ben (%)

Az ábra saját szerkesztés. Adatok forrása: EUROSTAT

Az 1. ábra alapján szignifikáns különbség látható Spanyolország, Németország, Franciaország, az Egyesült Királyság és a többi Európai Unió tagállam FDI outflow között, hiszen ezek együttese nagyjából négy-ötödét teszi a teljes FDI outflow értékének. Ezen

¹⁰ Azért a 2007-es évet választottam példaként bemutatásra, mert a 2008 utáni értékeken már a gazdasági világválság negatív hatása miatt nem látható az FDI kihelyezésre jellemző általános tendencia.

¹¹ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-08-064/EN/KS-SF-08-064-EN.PDF, letöltés: 2012. 10. 05.

adatok alátámasztják, hogy az egyik legnagyobb korporáció Brazíliában a francia Telecom de France, továbbá a spanyol Repsol, a német Volkswagen, Siemens, BASF. Bár ezek a vállalatok a brazilok számára tökéletesek munkahelyteremtés és GDP, FDI outflow értékek növelésének szempontjából és hozzájárulnak a térség ipari termeléséhez, azonban az EU céljai közt nem csak Brazília, hanem az egész latin-amerikai régió, azon belül is a Mercosur országokba történő kitelepítés is szerepel. Másrészt a civil társadalom támogatására is szükség van ahhoz, hogy a kialakult neoliberális gazdasági modell ne fordítsa a régió lakosait az EU, illetve az USA és a többi befektető ellen (lásd 5. fejezet).

3.2. Az Amerikai Egyesült Államok és Brazília közti kapcsolatrendszer bemutatása

Brazília az USA tízedik legnagyobb kereskedelmi partnere¹², importjának tizenhetedik legnagyobb ellátója és az USA nyolcadik legfőbb export piaca (2011)¹³. Bár Brazília nem az első helyen lévő működőtőke befektető célpontja az Amerikai Egyesült Államoknak, mégis nagy jelentőséggel bír külkereskedelmi kapcsolataikat tekintve és az egyik legfontosabb szereplője az FTAA tárgyalásoknak.

3.2.1. Az Amerikai Egyesült Államok szabadkereskedelmi övezet kialakítása a Mercosur országokkal: FTAA

Az USA számára Brazília az egyik legfontosabb szereplője az FTAA (Free Trade Area of the Americas) tárgyalásoknak. Az FTAA egy kísérlet egy olyan neoliberális szabadkereskedelmi egyezményre, ami kiterjedne egész Észak-, Közép-, Dél-Amerikára és a Karib-térségre, Kuba kitételével. A tárgyalások már 1994-ben elkezdődtek, azonban nem sikerült a 2005-ös tervezésű véglegesítése. Mára Latin-Amerika legnagyobb része ellenzi a leginkább USA irányítása és befolyása alatt álló terjeszkedést, köztük Venezuela, Argentína, Bolívia és Brazília vezetésével. Legfőbb ellenérvük a neoliberális gazdasági modell alkalmazása, hiszen nem csak ebben a régióban, de az egész világon tapasztalt negatív hatásoktól tartva nem írják alá a szabadkereskedelmi egyezményt.

Brazília, mint Latin-Amerika legnagyobb gazdasága, nagy befolyásoló szereppel bír az FTAA tárgyalásokon. Az eredeti elképzeléseket még támogatta, miszerint számára és a többi latin-amerikai ország előtt is megnyíltak volna az óriási felvásárló piaccal rendelkező északi országok, akikkel a szabadkereskedelmi egyezményen belül eltörölték volna a kereskedelmi

¹² The White House (2012) Fact Sheet: The US and Brazil Trade Relationship. Forrás: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/03/15/fact-sheet-us-brazil-economic-relationship>, letöltés: 2012. 09. 23

¹³ Office of the United States Trade Representative (2012) Brazil. Forrás: <http://www.ustr.gov/countries-regions/americas/brazil>, letöltés: 2012. 09. 23

korlátozásokat, kötöttebb és transzparens feltételek mellett működtek volna a mezőgazdasági és élelmiszer-támogatási programok. Azonban a 2002-ben az USA megváltoztatta tárgyalási stratégiájának két fontos pontját, miszerint bilaterális egyezményeket írtak volna alá a résztvevő országok egymással, és nem a „most favoured countries” alapján egyeztették volna egymás közt a vámcsökkentéseket, másrészt multilaterális egyezményen belül írták volna alá a kereskedelmi, hazai mezőgazdasági import és export segélyeket. Mivel az USA nem volt hajlandó egyeztetni ezek változtatásáról, több Brazília által megfogalmazott javaslat szerint sem, 2004-ben a tárgyalások berekedtek.¹⁴

Másrészt Brazília számára, a változtatások után, ez az egyezmény mindenképp egy nem kívánatos és elkerülendő megállapodás lett volna, hiszen nagyobb vámcsökkentéseket kellett volna bevezetnie, mint az USA-nak az FTAA keretein belül. Ezáltal az USA előnyösebben jutna hozzá a mezőgazdasági termékekhez a csökkentések után, mivel eredetileg azokon van a legtöbb vám (kompetitív előnyök alapján). Továbbá Brazília, mint a legnagyobb cukortermelő és exportőr, nagyon kevés részesedést kapna a Sugar Tariff Trade Quota (TRQ) miatt, amiben nem a jelenlegi, hanem az 1970-es évekbeli részesedési arányokat vennék alapul a kvóták kiszámolásához. Ezek és a többi feltétel alapján a latin-amerikai országok elutasítják a FTAA tárgyalásokat.¹⁵

Az USA számára látható milyen lényeges az FTAA kiépítése, hogy vámcsökkentéssel jusson hozzá számos termékhez, hiszen ezek az országok kompetitív előnyt élvezve tudják kihasználni a vámot termékeiken. USA számára fontos olyan piacot találni, ahonnan alacsony vám ellenében juthat bizonyos termékekhez, mivel szignifikáns deficitet halmozott fel az áru és szolgáltatás kereskedelembe, ami összesen 42 milliárd dollárt (2012)¹⁶ tesz ki. Úgy tudná megoldani ezt a helyzetet, ha egy szabadkereskedelmi egyezmény keretein belül megnyithatná a szolgáltatás, befektetési, ipari és mezőgazdasági piacot Brazíliával és a többi latin-amerikai országgal.

Azonban az USA képes bi- és interregionális egyezményeket fenntartani a fejlődő országokkal az FTAA ellenére is, hiszen a „post – september 11. geopolitical power play” keretein belül olyan szabadkereskedelmi szerződéseket ajánl szegényebb országoknak, amik kereskedelmi előnyöket kínálnak azért cserébe, hogy azok támogassák az USA külpolitikáját és katonai céljait. Ezáltal látható, hogy az Egyesült Államok számára magas prioritást élvez a

¹⁴ <http://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2269&context=ilj>, letöltés: 2012. 09. 25.

¹⁵ Torelli, Claudia (2003). Mercosur for sale? The EU's FTAA and the need to oppose it. Forrás: <http://archive.corporateeurope.org/eumercosur/MercosurForSale.html>, elérve: 2012-09-23

¹⁶ U.S. Department of Commerce (2012) Bureau of Economic Analysis. Goods and Services. Forrás: <http://www.bea.gov/newsreleases/international/trade/tradnewsrelease.htm>, elérve: 2012-09-26.

külpolitika, és szabadkereskedelmi egyezményeket tud létrehozni latin-amerikai országokkal annak ellenére, hogy maga az FTAA nem valósult még meg.

Bár az USA képes szabadkereskedelmi szerződéseket kötni egyes latin-amerikai országokkal, az FTAA realizálása akadályokba ütközik, és ennek egyik legnagyobb visszatartó ereje maga Brazília. Így látható, hogy az Amerikai Egyesült Államoknak mindenképpen érdeke Brazíliával olyan kereskedelmi egyezményeket kialakítani, amivel közeledhetnek a szabadkereskedelmi övezet véglegesítéséhez az amerikai kontinensen. Ilyen módon fontos befolyását és vállalatainak helyét stabilizálnia Brazíliában.

3.2.2. Az USA és Brazília közti bilaterális kapcsolatok

Az USA–Brazília kétoldalú kapcsolatok régre, 1822-re nyúlnak vissza, amikor az USA elismerte Brazília függetlenségét Portugáliától. Majd ez a két ország lett a nyugati féltekén a két legnagyobb demokrácia és gazdaság, amik alapján rengeteg közös és az amerikai kontinenst érintő témában működtek együtt. A bilaterális kereskedelmi kapcsolataikat tekintve létrehozták 2007-ben az „*Economic Partnership Dialogue*”-ot, ami lényegében egy olyan tanácskozási fórum, ahol a bi-, trilaterális, és a nyugati féltekén lévő kezdeményezéseket tárgyalnak meg. 2011-ben aláírtak egy másik egyezményt arra vonatkozóan, hogy fokozzák a köztük lévő kooperációt a kereskedelmet és befektetéseket illetően.

Az USA és Brazília közös célja, hogy regionális stabilitást érjenek el a térségben, ami miatt a kooperáció a két ország között aktívan fenn áll a mai napig. Azonban az USA természetesen többet szeretne elérni az FTAA tárgyalásokkal, ami ellentétet generál köztük.

Több különböző területen viszont aktív kooperáció van a két ország között. Különbféle egyezmények és tárgyalások alapján megegyeztek abban, hogy munkahelyteremtés és gazdasági növekedés céljából kis- és nagyvállalkozásokat indítanak be, amik kapcsolatban vannak a brazil kereskedelemmel. Ilyenre példa a WindStream (New Albany, IN) project, amin belül több mint 10 millió dolláros szerződést írt alá a Wind Force Energia-val, egy brazil Clean Tech disztribútorral 30.000 szélturbina megvásárlásáról.¹⁷ További példa az együttműködésre a Capstone Turbine vállalat (Chatsworth, CA), mely egy mikro-turbinagyártó cég 200 alkalmazottal, ami nemrég kötött meg egy 2 millió dollárról szóló egyezményt a brazil Fluxo Servicios de Petroleo céggel. A turbinák, amiket Kaliforniában gyártottak, Brazíliába, Copasa-ba szállították, ahol előállítják a tiszta energiát metán biogázokból, ami szennyvíztisztítóként funkcionál és brazil háztartások millióit szolgálja ki.

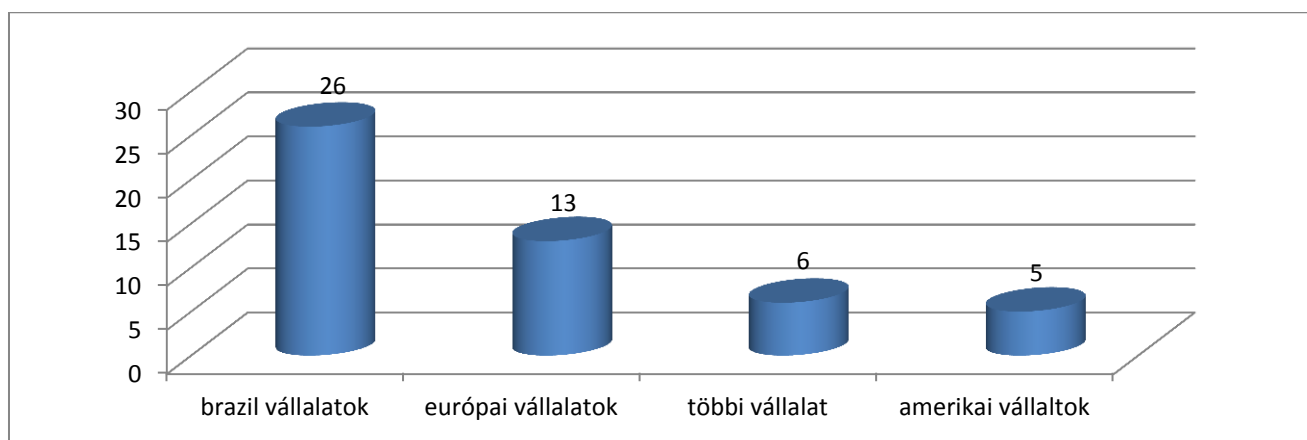
¹⁷ <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/03/15/fact-sheet-us-brazil-economic-relationship>, letöltés: 2012. 10. 10.

Egyéb együttműködési területek az oktatás, a bioüzemanyag, a faji és etnikai diszkrimináció elleni küzdelem, légi szállítási protokoll. Többek között a következő amerikai nagyvállalatok is jelen vannak Braziliában: a General Motors, az Esso és a Ford.¹⁸

3.3. Az amerikai és európai vállalatok jelenléte Braziliában

Az előbb felsorolt amerikai nagyvállalatok az utóbbi években vesztek befolyásukból, hiszen az európai korporációk kerültek előrébb azon a listán, ami az ötven legnagyobb vállalatot mutatja be Braziliában. A vállalatok nagysága az eladásait tekintve lett felállítva. Bár az első helyeken brazil cégek állnak, a negyedik helyen a spanyol Telefonica, a hetedik helyen a német Volkswagen, a nyolcadik helyen az angol/holland Shell van jelen, majd a kilencedik helyen található az amerikai General Motors. Az ötven legnagyobb vállalat közt összesen öt darab amerikai cég van (General Motors, Esso, Texaco, Cargill, Ford), míg az európai korporációkból tizenhárom foglal el kiemelkedő helyet a listán¹⁹ (lásd 2. ábra). A világ többi részéről is jelen vannak nagyvállalatok, az első ötven helyen szerepel még Argentína (Bunge Food), Mexikó (Embartel), Svájc (Nestle), Bermuda (Bunge Fertilizers) és Japán is (Usiminas).

2. ábra: Az 50 legnagyobb vállalat Braziliában (2003)

Az ábra saját szerkesztés. Adatok forrása: <http://www.v-brazil.com/business/largest-corporations.html>

A 2. ábrán látható, hogy az 50 legnagyobb vállalat több mint fele (26 darab) brazil volt 2003-ban. Ezek után következnek a rangsorban az európai vállalatok, amiknek száma pont fele a brazil korporációknak. Az amerikai és európai számok között is szignifikáns differenciát találhatunk, hiszen több mint kétszerese az európai vállalatok száma az

¹⁸ <http://www.v-brazil.com/business/largest-corporations.html>, letöltés: 2012. 10. 10.

¹⁹ <http://www.v-brazil.com/business/largest-corporations.html>, letöltve: 2012. 10. 10.

amerikaiaknak. Ezen adatok alátámasztják az EU és az USA vezető szerepét a térségben a brazil vállalatok mellett, azonban az is megállapítható, hogy az európai vállalatok lényegesen nagyobb teret nyertek magunknak, mint az amerikaiak. Másrészt megállapítható az is, hogy az 50 legnagyobb vállalatból mindössze 26 brazil, tehát majdnem fele a legnagyobb korporációknak külföldi. Ez negatív hatásokat is eredményezhet Brazíliában (lásd 5. fejezet).

Összességében megállapítható, hogy az USA és az EU is egy jelentős szabadkereskedelmi övezet kialakítását tűzték ki célul a latin-amerikai régióban, amit brazil kapcsolataik által szándékoznak elősegíteni. Brazília szerepe az integrációkban döntő és nagyban befolyásoló. A két legnagyobb kereskedelmi partnerének szándéka továbbá az országon keresztül az egész latin - amerikai térséggel megismertetni, elfogadtatni az amerikai vagy európai gondolkodásmódot és értékeket, illetve elérni a szabadkereskedelmi egyezmény véglegesítését. Másrészt mindkét partner régóta ápol bilaterális kapcsolatokat Brazíliával, amin belül pozitív kooperációkra is sor került, mint például a stabilitás előmozdítása, munkahelyek teremtése, a gazdaság fellendítése. Az FDI outflow adatok alátámasztják a két legnagyobb befektető közti versenyhelyzetet és demonstrálják az amerikai és európai vállalatok jelenlétének mértékét Brazíliában.

4. A Foreign Direct Investment outflow mutatók alakulása Brazíliában

A globalizálódó világgazdaságban a külföldi működőtőkének kiemelkedően fontos szerepe van. Az FDI által vállalatok találhatnak új piacot és marketing csatornákat, olcsóbb előállítási és gyártási költségekkel, ezen kívül az új technológiák mellett termékek, képezett munkaerő is könnyedén elérhetővé válik. Egyértelmű, hogy az FDI-t kitelepítő ország vagy külföldi cég pozitív hatásokkal van a külföldi kitelepítéseikkel, hiszen az új technológiák, a tőke, a termékek, a menedzsment által elősegítik a fogadó ország gazdasági fejlődését.²⁰

A Foreign Direct Investment a tőkebefektetések azon formája, melyet közvetlen a termelésbe ruháznak be, ami révén tulajdonosi joghoz (ez az érték 10%-ban van meghatározva) és tőkejövedelemhez is jut a működőtőkét beruházó ország vagy transznacionális vállalat (TNC).

Az FDI több szempontból is vizsgálható. Egyrészt stock, azaz állomány típusú, másrészt flow, tehát áramlási típusú mutatók alapján. Az állomány típusú mutatók, amik lehetnek in- illetve outward jellegűek, azt mutatják, hogy egy bizonyos időszakban mennyi tőke került behozatalra vagy kitelepítésre egy adott országban. Az áramlási típusú mutatók, in- és outflow adatokkal jellemezhetők, egy adott év tőkeáramlási értékeit mutatják be. Választásom azért az FDI flow mutató vizsgálatára esett, mert ezáltal szeretném szemléltetni az amerikai és európai tőkekihelyezések alakulását, ez a mutató az éves változások kimutatására is alkalmas. Erősen reagál a gazdasági és politikai folyamatok alakulására is. Az erős fluktuáció mellett negatív értékeket is felvehetnek tőkekivonás esetén. A flow típusú mutatón belül az outflow értékeket vizsgálom meg, mely jelen dolgozatban az Amerikai Egyesült Államokból és az Európai Unióból Brazíliába áramló működőtőke értékét jelenti.

Ebben a fejezetben az FDI outflow adatokat vizsgálom a 2000-2011-es időszakon belül, külön-külön az európai majd amerikai változásokra okokat keresve. Az FDI outflow értékek összehasonlításával választ keresek arra a kérdésre, hogy a Brazíliában kialakult versenyben melyik kereskedelmi partner vezet, vagyis rendelkezik magasabb mennyiségű FDI tőkeexporttal.

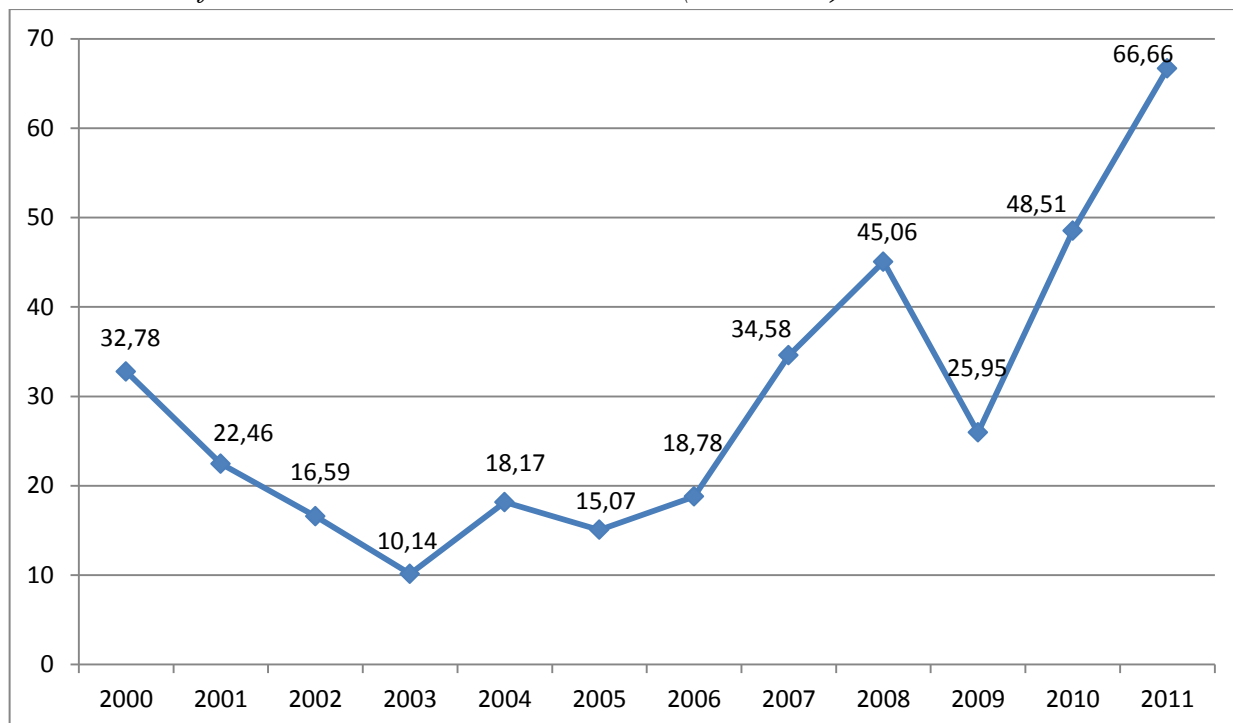
4.1.1. Brazília FDI inflow értékeinek alakulása

A Brazíliába áramló Foreign Direct Investment (FDI) inflow mutatói megmutatják, hogy egy adott évben mennyi tőke érkezett az országba. Először az összes Brazíliába érkező

²⁰ http://www.going-global.com/articles/understanding_foreign_direct_investment.htm, letöltés: 2012. 11. 07.

külföldi működőtőke befektetéseket vizsgálom meg viszonyítási alapként a következő Egyesült Államok és Európai Unió FDI outflow értékeihez képest.

3. ábra: FDI inflow Brazíliába, milliárd USA dollár (2000-2011)

Az ábra saját szerkesztés. Adatok forrása: WORLDBANK

A 3. ábrán látható, hogy a Brazíliába áramló külföldi működőtőke 2000 és 2011 között erősen fluktuál. Az FDI inflow magas és alacsony értékeire gyakorolt hatását vizsgálom az USA és EU befektetéseinek, ugyanis ők a legnagyobb működőtőke befektetők az országban.

Egyértelműen látható, hogy 2011-re a működőtőke befektetés elérte az addig legmagasabb értéket Brazíliában 66,66 millió US dollárral. Ez óriási változást jelent, hiszen szignifikáns, közel hatszoros különbség látható a 2000-2011-es időszakon belül a legalacsonyabb (10,14 millió US dollár) és a legmagasabb (66,66 millió US dollár) értékek között. Ezen kívül megállapítható a 2001-es és 2008-as gazdasági válságok negatív hatásai a működőtőke befektetésre, amik után az előzőkhöz képest alacsony értékek láthatók. Azonban különbség fedezhető fel a két válság között, hiszen már 2000 óta (32,78 millió US dollár) egy folytonos csökkenés ment végbe, ami 2003-ra elérte a legalacsonyabb értéket ebben az időszakban (10,14 millió US dollár). Másrészt 2008-ban a már 45,06 millió US dollárról, ami az addigi legmagasabb érték, drasztikusan lecsökkent az FDI inflow 25,95 millió US dollárra. A csökkenések után 2004-ben egy lassabb növekedést tapasztalhatunk az első

válság után, a 2009-es mélypont után azonban hirtelen növekedés látható, majdnem kétszeres működőtőke befektetéssel, ami után folytatódik a növekedési trend.

Az összes működőtőke befektetés alapján megállapítható, hogy 2000 és 2011 között több erősen fluktuáló időszak volt Brazíliában, főként a gazdasági válságok kialakulása miatt. Másrésztől látható, mennyire megnőtt Brazília szerepe tőkeimport szempontjából, hiszen a 2003-as legalacsonyabb érték óta megközelítőleg hatszor nagyobb működőtőkét tudott vonzani az országba, ami által a világ negyedik legnagyobb külföldi közvetlen működőtőke befektetési célpontjává vált 2012-re.

4.1.2. Brazília nyitás politikája

A latin-amerikai országok, főleg Brazília, Mexikó és Argentína, mély válságba kerültek az 1980-as években. Gondot okozott a hatalmas mennyiségű külföldi hitel, amit az iparosítás és az infrastruktúrát fejlesztő programok finanszírozására igényeltek. Ezt az időszakot az „elvesztett évtizednek” is hívják. Először a Világbank volt az ország fő hitelezője, majd megjelentek a privát bankok is. A válság hatására az 1990-es években egy éles váltásra került sor, amikor a neoliberális jellegű gazdaságpolitika alkalmazásáról konszenzus született a brazil politikai vezetés körében. Azonban nem csak Brazíliának, hanem egész Latin-Amerikának olyan strukturális változásokat kellett bevezetnie, ami elősegítette, hogy a nemzetközi társaságok globális stratégiájának részévé és a nemzetközi tőkepiac tagjává válhasson. Fontos volt a tőkemozgás és a gazdasági stabilizáció biztosítása, strukturális reformokra volt szükség. Ilyen intézkedés például a gazdasági nyitás, az importhelyettesítő iparosítás és a protekcionista gazdasági környezet leépítése, amivel az exportorientált iparosítás feltételeit alakították ki. Végbement az agrárreform és nemzetközi integrációkat szerveztek a latin-amerikai piacon (Mercosur), a külföldi tőke számára kedvező beruházási feltételeket biztosítottak a „kölcsonös függőség” jegyében. Cél volt az állam gazdasági működésének hatékonyabbá tétele, a költségvetési egyensúly biztosítása is. Komoly gondot okozott az infláció, amire válaszként egy antiinflációs programot vezettek be. A strukturális reformok kiterjedtek az adó- és pénzügyi reformra, a privatizációs, a munkaügyi és a nyugdíjreformra is.²¹ A gazdasági neoliberalizmus legjelentősebb képviselője Fernando Henrique Cardoso volt, aki 1994-ben pénzügyminiszterként elindította a *Real Terv* (Plano Real) stabilizációs programot. A terv keretein belül bevezették az új valutát, a reált, aminek

²¹ Bara Z., Szabó K. (szerk.): (2001) Gazdasági rendszerek, országok, intézmények. Modernizáció és Gazdasági rendszerek a fejlődő országokban. Latin-Amerikai és a gazdasági reformja. pp. 410-422. Aula Kiadó

árfolyamát a dollárhoz rögzítették (ezt 1999-ben felbontották). Bár sikerült 15% alá szorítani az inflációt, azonban a brazil külkereskedelmi többlet hiányba fordult. Ezt kompenzálta a gyorsan növekvő FDI beáramlás, ám ezáltal erős függőség alakult ki a külföldi tőkétől. A Cardoso-kormány és a neoliberalizmus is elvesztette népszerűségét az 1998-as fizetésmérlegi válság, az 1999-es valuta leértékelés, a 2001-es argentin válság negatív hatásai miatt, aminek következtében újabb IMF hitelre szorult az ország.²² 2001-ben kevesebb FDI-t vonzott az ország a lassuló privatizációs folyamatok miatt. A visszaesés főleg a telekommunikációs szektorra volt jellemző, ami a legtöbb FDI-t vonzotta az előző 2 évben.²³ A 2001-es amerikai terrortámadás is visszavetette az FDI mértékét az országban, ami miatt egyre nehezebb helyzetbe kerültek a külföldi hitelek visszafizetését illetően. 2003-ban ezért módosították az alkotmányt, miszerint a helyi média 30%-a kerülhet külföldi kézbe, azzal a kikötéssel, hogy a szerkesztői irányítás brazil kézben marad.²⁴

A 2002-es választásokon Luiz Inácio Lula da Silva, a brazil Munkáspárt jelöltje nyert. Nyolc éves elnöksége alatt háttérbe szorította az addigi szinte kizárólagos partnereket, az Amerikai Egyesült Államokat és az Európai Uniót, és előtérbe helyezte az ázsiai, afrikai és közel-keleti országokkal való külkereskedelmi politika fontosságát. Míg 2002-ben az exportot és importot tekintve az EU és az USA állt az első helyen, 2009-re Ázsia vette át a vezető szerepet. Lula da Silva több esetben is alkalmazta a WTO vitarendezési fórumát az EU-val és az USA-val kapcsolatban, olyan ügyek miatt, mint a támogatott gyapot és cukortermelés. Ennek ellenére a legnagyobb külföldi működőtőke partnerei Brazíliának mai napig az EU és az USA maradtak. Kapcsolataikat elmélyítették a 2007-es *EU és Brazília közti stratégiai partnerség* által és az *Economic Partnership Dialogue*-gal. A külföldi működőtőke vonzást tekintve 2007-2010 között létrehozott program, a GAP (Growth Acceleration Program) arra hivatott, hogy az infrastruktúrán belül ösztönözze a külföldi befektetéseket. Ilyen terület például a logisztika, az energiaszektor, a szociális és városi projektek. Úgy gondolják, hogy egy erős brazil középréteg kialakításával még nagyobb tőkét tudnak vonzani az országba, hiszen ez garantálni fogja az ország stabilitását és a világ egyik vezető gazdaságának szerepét.²⁵

²² http://www.academia.edu/1059186/A_felemelkedes_matrixa_Brazilia_a_Lula-eraban_Brazil_during_Lula_era, letöltés: 2012. 11. 20.

²³ <http://archive.unctad.org/templates/webflyer.asp?docid=2470&intItemID=2079&lang=1#endnote4>, letöltés: 2012. 11. 20.

²⁴ <http://www.nationsencyclopedia.com/Americas/Brazil-FOREIGN-INVESTMENT.html#ixzz2CVODtXP4>, letöltés: 2012. 11. 20.

²⁵ http://www.investorsinsight.com/blogs/global_emerging_markets_gems/archive/2009/08/07/brazil-investment-case.aspx, letöltés: 2012. 11. 20.

2010-ben Dilma Rousseff elnöknő Lula da Silva támogatásával nyert a választásokon, szintén a Munkáspárt jelöltjeként. Külpolitikája követi Lula da Silva elképzeléseit, miszerint Braziliát az egyik vezető gazdasággá kell alakítani. Úgy gondolják, hogy Európa prioritást fog élvezni amiatt, hogy az elnöknő bolgár származású és hogy közös céljaik vannak az emberi jogokat és energiapolitikát illetően.²⁶ Rousseff 2011-ben látogatott Európába, és a találkozások során a bioüzemanyagról, az emberi jogok fontosságáról, az EU-Mercosur szabadkereskedelmi övezetéről tárgyaltak. Lula da Silva alatt kissé elhidegültek a kapcsolatok az USA és Brazília között, főleg az iráni atomprogram támogatás miatt. Azonban 2011-ben Barack Obama látogatást tett Dilma Rousseff-nél, akivel úgy tűnik, jobb kapcsolatot tudnak fenntartani. Brazília számára fontos az USA támogatása azért, hogy állandó helyet szerezhessen az ENSZ BT-ben. Ezen kívül Rousseff egyértelművé tette, hogy erősíteni akarja az USA-Brazil kapcsolatokat.²⁷

Látható, hogy Brazília számára fontos volt a gazdasági nyitás, hiszen ezáltal lett sikeres a nemzetközi szinten a nagy válságok után. Az igazi felemelkedés egybeesik Lula da Silva elnökségével, ahol bár enyhe erősödés látszódott csak a 2000-es évek elején, mégis a világ egyik legnagyobb gazdaságává emelte Braziliát. Számára az EU és az USA nem élveztek prioritást, azonban vezető szerepük megmaradt az FDI kihelyezés tekintetében. Dilma Rousseff az EU és USA számára is pozitívumokat jelent, hiszen mindkét partnerének kifejtette, hogy szoros kapcsolatokat kíván fenntartani velük.

4.2. Az Európai Unióból Braziliába áramló közvetlen működőtőke

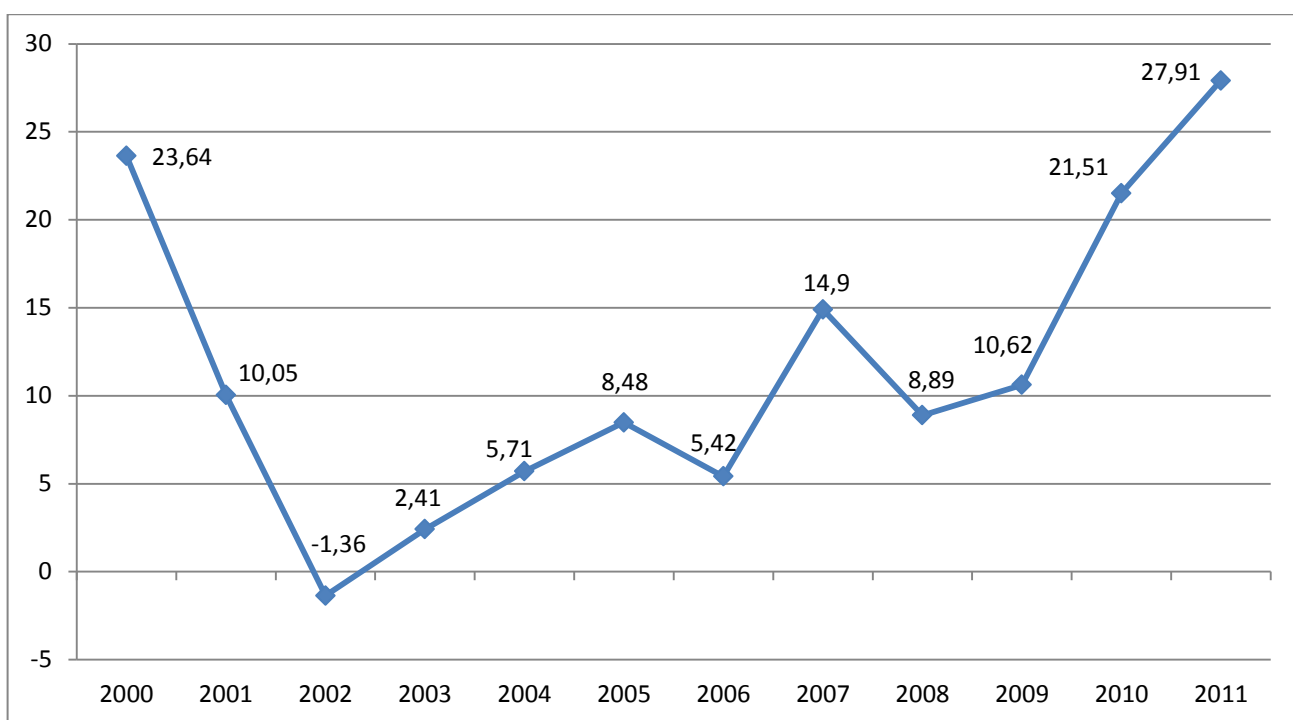
Az Európai Unióból Latin-Amerikába irányuló külföldi működőtőke befektetés az összes EU tőkeexportnak 6,9%-át tette ki 2009-ben, ezen belül Brazília a legnagyobb tőkevonzó ország. Az összes EU-ból érkező FDI befektetés 40%-át birtokolta.²⁸

²⁶ FRIDE (2011). A European Think Tank for Global Action. Brazil and Europe towards 2015. Forrás: http://www.fride.org/download/PB_67_Brazil_Europe_2015_Eng.pdf, letöltés: 2012. 11. 20.

²⁷ <http://www.brookings.edu/research/opinions/2011/03/15-brazil-us-aramayo-pereira>, letöltés: 2012. 11. 20.

²⁸ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Latin_America-EU_-_economic_indicators,_trade_and_investment#Foreign_direct_investment_flows_.28FDI.29, letöltés: 2012. 10. 03.

4. ábra: Az Európai Unió outflow Brazíliába (2000-2011), milliárd dollár

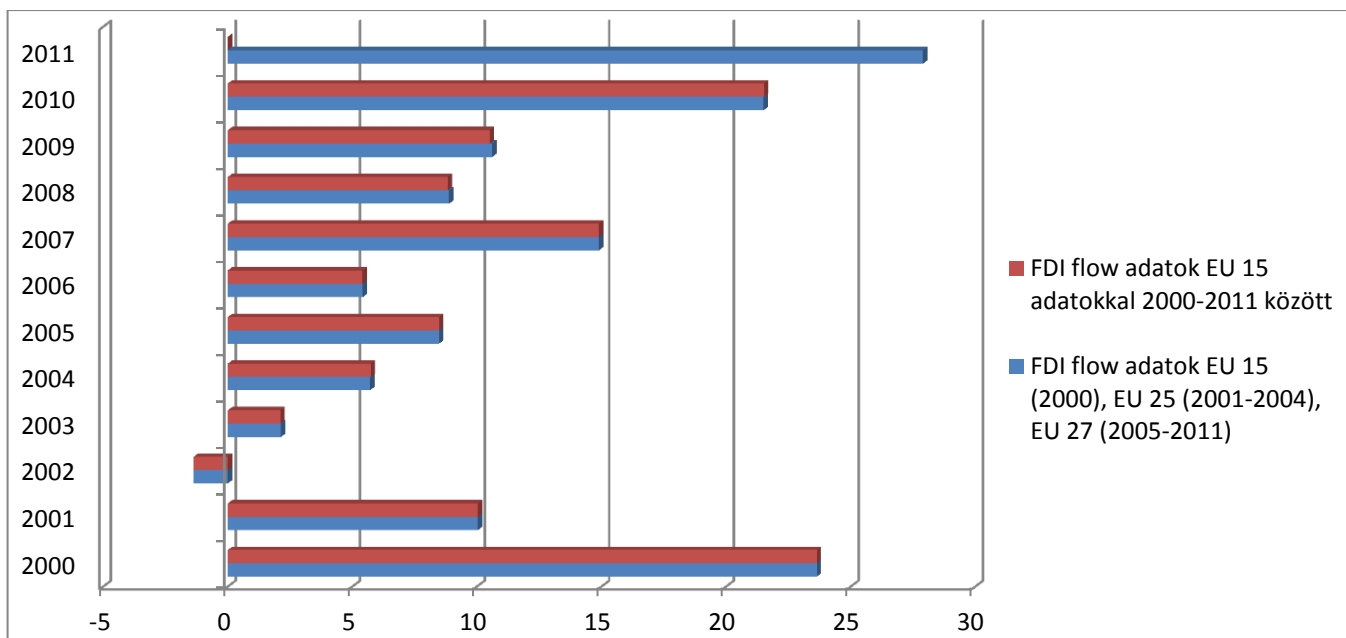
Az ábra saját szerkesztés. Forrás: EUROSTAT

Fontos kiemelni, hogy az 4. ábrán látható adatok mindig az adott taglétszámmal rendelkező Európai Unió országainak FDI értékeit mutatják be. Ez alapján a 2000-es év az EU 15 tagállamának FDI értékeivel bír, 2001-2004 között az EU 25, majd 2005-2011 EU 27 országainak összes működőtőke befektetéseit jelenti Brazíliában. Ez a felosztás teret ad azoknak az adatoknak a megvizsgálásához is, amik megmutatják, hogyan változik az FDI értéke a bővítési hullámok által hatására.

Az 5. ábrán látható, hogy nagyon kevés, néhol semmilyen különbség nem következett be a bővítési folyamatok után az FDI értékét illetően Brazíliában. Ez azt bizonyítja, hogy az eredetileg 15 tagállam az, aki a legfontosabb befektetésekkel rendelkezik. Spanyolország, Németország, Franciaország és az Egyesült Királyság kiemelkedő szerepe egyértelműen megjelenik az FDI kihelyezést tekintve, akiknek legnagyobb transznacionális cégei és vállalatai az egész latin-amerikai régióban jelen vannak. Továbbá érdekes adatokat mutatnak azok az évek, ahol a működőtőke kihelyezés kevesebb értéket vesz fel az EU 25 vagy EU 27, mint az EU 15 országoknál. A 2004-es év erre az esetre egy példa, ahol az EU 15 állam összesen 5,74, míg az összesített EU 25 országok 5,71 milliárd euró volt a működőtőke kihelyezés. Bár nem szignifikáns a differencia, de egyértelműen megmutatja, hogy míg a 15

tagállamnak nagyobb befolyása és lehetősége van működőtőke kihelyezést illetően, mint az új, legtöbb esetben kevés érdeklődéssel és brazil befektetéssel bíró tagállamoknak.

5. ábra. FDI outflow adatok összehasonlítása az EU 15 tagállamok és a bővítési hullámok utáni adatokkal, 2000 és 2011 között (milliárd euró)

Az ábra saját szerkesztés. Adatok forrása: EUROSTAT

Az Európai Unió egyik legfőbb befektetési célpontja Brazília. A 2000-es évek előtt a működőtőke kihelyezés igen magas volt, hiszen Brazília érdeke volt olyan külföldi működőtőkét vonzani az országba, ami által megvalósul a gazdasági nyitás és sikerül az állam gazdasági működését hatékonyabbá tenni, illetve azért is, hogy egyenlíteni tudják az adósságaikat. A strukturális reformoknak köszönhetően megnőtt a külföldi működőtőke kihelyezés Brazíliába, ami egészen 2001-ig igen magas értékekkel bírt. Azonban a 2001. szeptember 11. támadások miatt egy olyan világméretű gazdasági recesszió következett be, ami kihatással volt az FDI outflow adatokra is. Az Európai Unió kihelyezéseire is nagy hatással volt az Amerikai Egyesült Államokból kiinduló válság.^{29 30} Mint ahogy a 4. ábrán látható, 2001-re kevesebb, mint felére csökkent a működőtőke kihelyezés, majd 2002-ben már tényleges tőkekivonásra került sor Brazíliában. Spanyolország és Németország a két legnagyobb kihelyező az EU-n belül (lásd 3.2.1. fejezet). A 2001-es argentin válság nagy

²⁹ <http://archive.unctad.org/templates/webflyer.asp?docid=2470&intItemID=2079&lang=1>, letöltés: 2012. 11.

17.

³⁰ http://unctad.org/sections/dite_fdistat/docs/wid_ib_br_en.pdf, letöltés: 2012. 11. 17.

hatással volt a spanyol tőkeexportra, ami az egész régióból kivonásokat eredményezett. Csak a spanyol FDI kihelyezés 20 milliárd dollárról (2000) 8 milliárdra csökkent (2001), hiszen eltűntek egy év alatt az olyan nagy vállalatok, mint például a bankszektorban a BSCH (Banco Santander Central Hispano) (BSCH-Banespa és BSCH-Serfin kihelyezései), ami az egyik legnagyobb értékben járult hozzá az FDI outflow-hoz.³¹

2003-tól nőtt a FDI értékek száma egészen 2005-ig. A válság végével ismét nőni kezdett az FDI kitelepítés, azonban a 2000-es év szintjét nem éri el. 2006-ban egy kisebb visszaesés következett be (5,42 milliárd euró), majd ennek az értéknek közel háromszorosát produkálták mindössze egy éven belül (14,9 milliárd euró), hiszen az EU- Brazília csúcstalálkozón Lisszabonban életbe lépett az *EU és Brazília közti stratégiai partnerség*. Ezáltal még több lehetőséget nyújtanak az európai vállalatoknak a Brazíliába való kitelepüléseikhez. Együttműködésre és tőkekihelyezésre példa Németország is, aki nagymértékben támogatja Brazíliában az Amazonas-medence és a trópusi erdők védelmét. 2007 óta ez az egyik legnagyobb közös projektjük a megújuló energia program mellett, ami az Enercon cég kitelepítésével jött létre.³²

Azonban ez az állapot nem marad fenn sokáig a 2008-as gazdasági világválság miatt, ami által bár csökkennek az értékek, nem mutatnak olyan szintű kivonást, mint a 2001-es válság idején.

2008 után viszonylag hamar visszaáll az FDI kihelyezés, 2011-re már eléri a 2000-es értéket is. 2011-ben pozitívan változtak az értékek, ami által látható, hogy a globális válság negatív hatásain sikerült túllépnie az EU-nak és újra olyan nagymértékű kihelyezést tud produkálni, mint a XX. század végén. Ehhez hozzájárul a spanyol bankvállalat, a Santander Group, ami egy megközelítőleg 270 millió dolláros befektetést indított el Brazíliában. Egy olyan technológiai központot akarnak létrehozni, ami kutatásokkal fog foglalkozni és le fogja fedni egész Észak-, Dél- és Közép-Amerikát. Másrésről Németország a szélenergia szektorba fektet be 2011-től egy új projekt keretein belül. Már az 1990-es évek alatt megalapított német Enercon létrehozta az első szélturbina gyárat Brazíliában, és 2012-re még 22 szélturbina farmot hoznának létre. További támogatásokat kapnak még Dániától,

³¹ <http://archive.unctad.org/templates/webflyer.asp?docid=2470&intItemID=2079&lang=1>, letöltés: 2012. 11. 17.

³² http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/01-Nodes/Brasilien_node.html, letöltés: 2012. 11. 17.

Spanyolországtól és Franciaországtól az EU-n belül.³³ Továbbá a dán Shell 600 millió dollárt költött Brazíliában (2009) és 10 új kutat tervez kifúrni a következő időszakban.³⁴

Az Európai Unió működőtőke kihelyezéseit nézve 2001 és 2011 között nem tudták produkálni ugyanazt a magas értékeket, mint az 1990-es évek végén. A gazdasági válságok és azok hosszan tartó negatív hatásai sokáig jelen voltak és egészen 2010-ig nem is sikerült 20 milliárd euró fölé emelni a működőtőke kihelyezés értékét. A 2010-ben megindult növekedés mutatja, hogy az Európai Uniónak sikerült a válságokon túllépnie és folytatja nagymértékű kihelyezéseit Brazíliába.

A 3. ábrával összevetve a 4. ábrát látható, hogy a 2000-2002-es időszakban mindkét ábrán csökkenő adatok vannak. Azonban az összes inflow érték nem olyan drasztikus csökkenést produkál, mint az EU outflow értékek, tehát az EU-n kívüli működőtőke kihelyezők ebben az időszakban többet telepítettek ki. 2002-ben az EU eléri a legalacsonyabb értékét, ami negatív adattal bír, tehát működőtőke kivonás történt Brazíliából, amíg a 3. ábrán a mélypont 2003-ban van. Az európai FDI kihelyezések azonban 2003-tól konstans növekedést produkálnak, tehát a többi befektető ország kihelyezései alacsonyabb értékűek lehetnek az európainál. 2004 és 2006 között nagyjából stagnáló időszak van az összes FDI inflow-t illetően, míg az európai kihelyezések 2005-ig nőnek, majd 2006-ban visszaesnek. 2007-re mindkét esetben egy nagy ugrás látható, majd 2008-ra az európai kitelepítések visszazuhannak, az összes befektetés viszont majd csak 2009-ben esik vissza. 2009 és 2011 között egy erős pozitív tendencia látható mindkét esetben.

Az adatok alapján megállapítható, hogy bár az európai befektetések nagyjából együtt mozognak az összes FDI inflow-val, mivel az EU az egyik legnagyobb FDI kihelyező, azonban a többi befektető ország kihelyezésének összegei néhány évben magasabbak (pl.: 2002-es év), illetve alacsonyabbak (pl.: 2003-as év) mint az európai, ezért a két mutató olykor nem egyszerre változik.

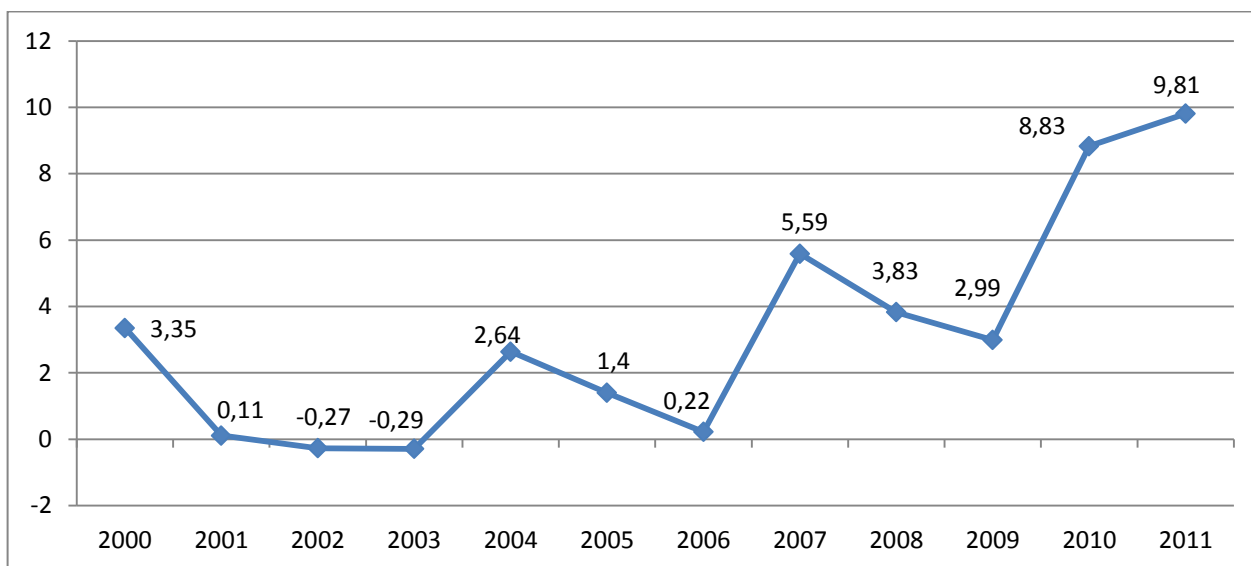
4.3. Brazíliába irányuló közvetlen működőtőke az Amerikai Egyesült Államokból

Az USA számára Brazília a nyolcadik legnagyobb kereskedelmi partner. Ezen kívül számos amerikai nagyvállalat van jelen az országban, így a második legnagyobb működőtőke befektető az Európai Unió után.

³³ <http://oilprice.com/Alternative-Energy/Wind-Power/Brazil-to-Invest-Heavily-in-Wind-Power.html>, letöltés: 2012. 11. 17.

³⁴ <http://riotimesonline.com/brazil-news/rio-business/oil-investment-in-brazil-continues/>, letöltés: 2012. 11. 17.

6. ábra: FDI outflow az Amerikai Egyesült Államokból Brazíliába (2000-2011), milliárd dollár

Az ábra saját szerkesztés. Adatok forrása: bea.org

Az amerikai működőtőke befektetés a 2000-2011-es időszakban erősen fluktuál (lásd 6. ábra).

2000-ben viszonylag magas (3,35 milliárd dollár, ami egészen 2005-ig a legmagasabb érték) az FDI outflow, ami köszönhető az ország új strukturális reformjainak, a gazdaság stabilizálásának. 2001-ben a 9/11-es támadások utáni válság egyértelműen negatív hatással volt az FDI kihelyezésekre, és annak hatása egészen 2006-ig jelen van, hiszen nem tudják a kezdeti 3,35 milliárd dollárnyi kihelyezést felülmúlni. 2000 (3,35 milliárd dollár) után 2001-től 2003-ig drasztikus csökkenésre kerül sor, negatív értékeket is elér az FDI outflow, tehát működőtőke kivonásra kerül sor. Az USA tőkeexportja világszinten is csökken a 2001-es események után. Brazíliában, a 2001-2003-as kivonásokra példa az Enron vállalat, ami egy olyan amerikai korporáció, aminek befektetései voltak többek közt Brazíliában is. Miután 2001 októberében csődbe ment, egyértelműen az FDI outflow csökkenését és kivonását is jelentette Brazíliából.³⁵

2004-re hatalmas növekedés következtében az érték majdnem eléri a kezdeti 2003-as (2,64 milliárd dollár), azonban ezt követően felére (1,4 milliárd dollár), majd nagyjából ötödére (0,22 milliárd dollár) csökkennek az adatok. A 2004-es FDI értékek azt mutatják, hogy az amerikai vállalatok visszatértek a brazil piacra. Erre példa a WalMart vállalat, ami nagyon sokat fektetett bele a brazil gazdaságba. 2004-ben 25 üzletet nyitott meg, majd

³⁵ <http://www.nationsencyclopedia.com/Americas/Brazil-FOREIGN-INVESTMENT.html#ixzz2CVN31bHN>, letöltés: 2012. 11. 17.

felvásárolta a kiskereskedelmi üzletláncot, a Bompreçot, így 118 üzletre tett szert, majd 2005-ben további 150-et szerzett a Sonae Distribuição do Brazil felvásárlásával. Azon kívül, hogy hozzájárul a brazil gazdasághoz és munkahelyeket teremt, évente 3 millió dollárt fektet a helyi szegény közösségek fejlődését segítő projektekbe.³⁶

2006-ra az FDI outflow értéke igen alacsony, azonban 2006. június 6-án elkezdődtek az USA-brazil kereskedelmi tárgyalások, ennek hatására 2007-ben az addigi legmagasabb értékben fektetnek be az amerikai vállalatok. Ezen kívül az USA 6,5 millió dollárnyi segélyt utalt Brazíliába és az OPIC (Overseas Private Investment Corporation) 25,5 millió dollárt fektetett be pénzügyi és biztosító alapokba. 2008 és 2009-ben látható a gazdasági világválság negatív hatása az FDI outflow értékekre, azonban 2010-ben egy éles emelkedés után pozitív tendenciát látunk. Az ExxonMobil tervei szerint 2010-től évi 25-30 milliárd dollárt fektet be olajkutak kialakítására az elkövetkezendő 5 évben.³⁷ Továbbá olyan finanszírozási programok jöttek létre, ami által az USA támogatja az amerikai cégek befektetéseit és kitelepítéseit Brazíliába. Ilyenre példa a MARAD (US Maritime Agency), az Eximbank (Export-Import Bank of the United States) és az OPIC. Az Eximbank 2011-ben 308 millió dollárnyi kölcsönt nyújtott a Petrobras amerikai felvásárlóinak. Az Eximbank 11 milliárd dollárt fektet be Rio de Janiero államba, az olaj és földgáz projektek, a World Cup, illetve az Olimpia finanszírozása miatt.

Az Amerikai Egyesült Államok FDI outflow értékei igen erősen fluktuáltak és több visszaesést is produkáltak a 2000-2011-es évek során, ami még tényleges működőtőke kivonáshoz is vezetett. Bár 2007-re sikerült a kezdeti 3,35 milliárdos összeget meghaladni, igazi nagy változás 2010-től látható, amikor az egész időszak alatt olyan pozitív tendenciát és magas értékeket sikerült elérniük.. 2008 és 2009-es alacsony adatok után 2010 és 2011 az addigi legmagasabb értékeket produkálja, elérve egészen a 9,81 milliárd dollárnyi kihelyezést.

A 3. ábrát összevetve a 6. ábrával látható, hogy az első időszakban, 2000 - 2003 között az összesített adatokon drasztikusabb csökkenés következik be, mint az amerikai kihelyezéseknél. Azonban az utóbbi egészen negatív értékekig csökken, tehát működőtőke kivonás is létrejött 2002 és 2003-ban. Mindkét esetben 2003-ban van a legalacsonyabb érték, azonban az összes FDI inflow pozitív marad, tehát az USA-n kívüli befektetők még a kivonások ellenére is sok működőtőkét helyeztek ki Brazíliába. A 2004-es emelkedés után

³⁶ <http://trade.gov/promotingtrade/westhemprosperity/brazil.pdf>, letöltés: 2012. 11. 17.

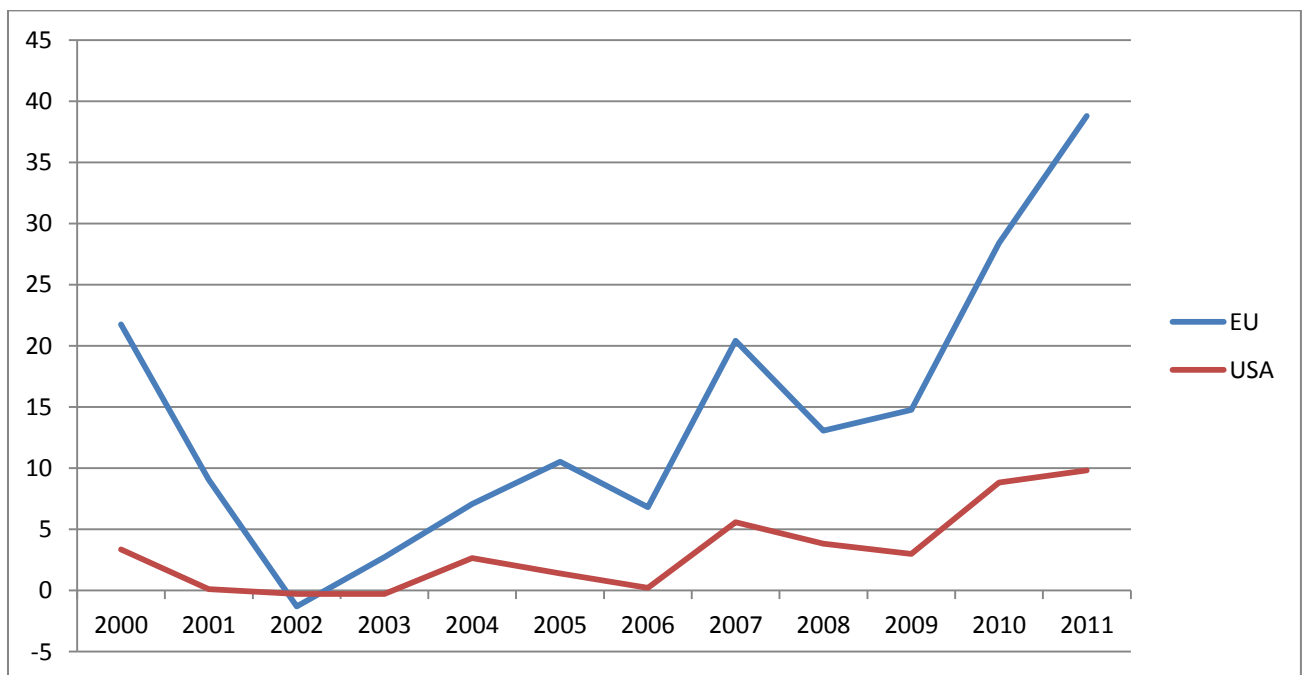
³⁷ <http://riotimesonline.com/brazil-news/rio-business/oil-investment-in-brazil-continues/>, letöltés: 2012. 11. 17.

2005-re mindkét esetben csökkenő tendenciák vannak. Az amerikai kihelyezés sokkal drasztikusabb csökkenést mutat, ami folytatódik egészen 2006-ig, azonban az összes működőtőke értéke 2006-ban növekedik, tehát egyértelműen a többi kihelyező van nagy hatással a pozitív értékekre. Míg 2007-ben mindkét esetben növekvő adatok vannak, 2008-ra az amerikai kihelyezések ismét csökkennek az inflow értékeivel szemben, amik csak 2009-ben érzik meg a világválság hatásait, ráadásul 2008-ra az addigi időszak legmagasabb értéke látható. 2009-től mindkét esetben nőnek az értékek, azonban az összes inflow sokkal intenzívebb és szignifikánsabb differenciákat produkál az évek között. Az amerikai adatok 2010 és 2011 között inkább stagnálnak, bár van egy kis növekedés.

Bár vannak időszakok, amikor a tendenciák nagyjából azonos arányúak (2000-2004), azonban a további években az összes inflow növekedésében egy visszaesés van (2009), az amerikai értékek viszont erősen fluktuáltak. Ez bizonyítja, hogy bár nagy szerepe van az USA-nak a brazil működőtőke inflow változásaira, azonban a többi ország is egyre nagyobb befolyáshoz jut.

4.4. A Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok FDI outflow adatainak összehasonlítása

7. ábra: Az EU és USA FDI outflow adatainak összehasonlítása (milliárd dollár)³⁸

Az ábra saját szerkesztés.

³⁸ Adatok átszámítása: http://sdw.ecb.europa.eu/quickview.do?SERIES_KEY=120.EXR.A.USD.EUR.SP00.A, letöltés: 2013. 01. 02.

Az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió Brazíliába áramló működőtőke befektetéseit vizsgálva egyértelműen magasabb értékeket képvisel az EU FDI export. A legnagyobb differencia 2011-ben látható, amikor 3,5-szerese az európai az amerikai befektetéseknek.

2000-2004-es időszak között a kezdeti értékekhez képest az EU és az USA esetében is egy éles változás következett be. Mindkét befektetőre nagy negatív hatással volt a 2001-es válság. 2002-re negatív adatokkal bírnak, ami azt jelenti, hogy addigra már tényleges működőtőke kivonás történt Brazíliából. Bár az európai FDI kivonás nagyobb mértékű volt, hamarabb elkezdett újra pozitív és növekvő értékeket produkálni 2002-től, míg az amerikai csak 2003-tól növekszik. 2004-re mindkét partner FDI mutatói pozitív tendenciát mutatnak, és az európai kihelyezések nagyobb értéket öltöttek.

Azonban, míg az európai mutató egészen 2005-ig emelkedik, az amerikai a 2004-es évtől már csökken és 2006-ra majdnem negatív értékeket ér el (0,22 milliárd dollár). A hasonlóság az, hogy 2006-ra mindkét érték csökken, azonban az amerikai nagyobb mértékben. Az európai adat meg még mindig magasabb, mint az amerikai.

2007-től az amerikai és európai értékek is növekednek, azonban az európai sokkal erősebben. Ez a következménye az *EU és Brazília közti stratégiai partnerségnek* és az *Economic Partnership Dialogue*-nak. Azonban a 2008-as gazdasági világválság ezt a növekedést visszaveti. Az európai visszaesés nagyobb mértékű, mint az amerikai. Az amerikai alacsony értékek egészen 2009-ig tartanak, de az európai értékek 2009-ben már újra növekednek.

2009 és 2011 között tartós növekedés következett be mindkét esetben. Az európai működőtőke kihelyezés mértéke nagyobb, mint az amerikaié, és sokkal élesebb növekedést is produkál. Az amerikai értékek 2010 és 2011 között egy stagnálást mutatnak, tehát nincsen szignifikáns differencia az adatok között.

Összességében látható, hogy az európai FDI kihelyezés értékei mindig magasabbak voltak, mint az amerikai FDI export értékei. Egyetlen esetben volt alacsonyabb az adat, 2002-ben, amikor nagyobb mértékű kivonás történt Brazíliából az EU részéről. Az is megállapítható, hogy nagyobb visszaesések figyelhetők meg a válságoknál az európai FDI exportban, azonban rövidebb ideig tartanak és hamarabb kezdenek el utána növekedő tendenciát produkálni, mint az amerikaiak.

Ha a két legnagyobb FDI befektető közt kialakult „versenyt” nézzük, akkor látható, hogy az EU-nak sokkal nagyobb mértékű kihelyezései vannak, mint az USA-nak. Hasonló

értékekkel egyedül 2002 körül bírtak, amikor a válság miatt nagy visszaesés történt a kihelyezésekben. Azonban az EU hamarabb és nagyobb mértékkel tudott visszatérni Brazíliába. Ezáltal látható, hogy bár az Amerikai Egyesült Államok számára is nagyon fontos a Brazíliában való helyzetének stabilitása, az FTAA tárgyalások, külkereskedelmi és tőkekereskedelmi szempontokból, ez mind háttérbe szorul, ha az Európai Unió nagyobb teret nyer magának Brazíliában, hiszen ő is hasonló érdekek miatt van az országban jelen. Ezért alakulhatott ki verseny a két legnagyobb működőtőke befektető között. Lula da Silva után Dilma Rousseff (2010-) újra jó kapcsolatokat ápol az EU-val és az USA-val, ami egyértelmű növekedést produkált az FDI outflow értékekben. 2011-re az európai kihelyezések több mint 3,5-szeresét adják az amerikaiaknak, tehát az EU nagyobb mértékben van jelen Brazíliában és a verseny szempontjából ő van kedvezőbb helyzetben.

5. A latin-amerikai régióban kialakult tőkekereskedelmi verseny negatív hatásai

Brazília

Az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok számára is elsődleges szempont, hogy elősegítse a liberalizációs, deregulációs, privatizációs folyamatokat nem csak Braziliában, de a teljes latin-amerikai régióban is. Másrészt a köztük kialakult verseny miatt minél nagyobb részben szeretnék saját vállalkozásaikat fenntartani, amik a munkahelyteremtés, a tőkevonzás és a nagy mennyiségű befektetéseket tekintve károkat is okozhatnak a brazil gazdaságban és környezetben, nem beszélve a helyi vállalkozásokra gyakorolt negatív hatásairól. Ezeknek a tényezőknek a figyelembe vételével vizsgálom meg az amerikai és európai vállalatok negatív hatásait Braziliában.

Az első szempont a *neoliberális gazdaságpolitikának* jelenléte Latin-Amerikában. Az elmúlt három évtizedben is éreztette negatív hatását a neoliberális gazdaságpolitika alkalmazása a régióban, ami által az ottani társadalmak elutasítók a külföldi befektetőkkel és megjelenő vállalataikkal szemben. Nagyon sok esetben az IMF és WTO egyezmények hatására erősödtek fel a privatizációs, deregulációs és liberalizációs folyamatok a nagyobb gazdasági növekedés érdekében. Sokak véleménye szerint azonban végül ezek csak adósságszpirálban, a külföldi (főleg USA és EU) óriás cégek megjelenésében, a természeti erőforrások kihasználásában, kontrolálatlan tőkeáramlásban végződtek. Ráadásul annak érdekében, hogy a kormányok képesek legyenek a külső eladósodást csökkenteni, szabadkezet kell adniuk a külföldi vállalatoknak. Az amerikai és európai vállalatok viselik a legnagyobb felelősséget ezekért a trendekért, hiszen ezek a befektetők legtöbb esetben kihasználják a régióban lévő demokráciát és a környezet fenntarthatóságát.³⁹

5.1. Az európai befektetések hátrányai

A fent felsoroltak sérelmére az egyik példa az a spanyol vállalat, amely a privatizációs hullámokat kihasználva az egész térségben elterjesztette kőolajipari óriásvállalatát, a Repsolt. A cég rengeteg kárt tett a környezetben és az ott élő emberek szervezetében (magas alumínium szint), továbbá a víz és talajszennyezés miatt magas kártérítést szabtak ki a cégre (2002)⁴⁰. Ráadásul ez a probléma folytatódik a mai napig, hiszen a Repsol 51%-át reprivatizálta az argentin kormány (2012)⁴¹, ami hatalmas felháborodást keltett az EU-ban.

³⁹ Torelli, Claudia (2003). Mercosur for sale? The EU's FTAA and the need to oppose it. Forrás: <http://archive.corporateeurope.org/eumercosur/MercosurForSale.html>, letöltés: 2012. 09. 23

⁴⁰ <http://www.mapuche-nation.org/espanol/html/medioambiente/me-am-06.htm>, letöltés: 2012. 10. 05.

⁴¹ Llaudes, S. és Kaczynski, P. M. (2012). Duel between the EU and Argentina: Weapons in the EU Arsenal. Forrás: <http://www.ceps.be/book/duel-between-eu-and-argentinaweapons-eu-arsenal>, letöltés: 2012. 10. 05.

Argentína magyarázata, hogy már az elmúlt években importálniuk kellett energiahordozóikat, és ezeknek a területeknek a privatizációjára még a kilencvenes években került sor, pénzhiány miatt. A spanyolok azonban nagy felfedezést tettek a Vaca Muerta területén, amivel megduplázhathák kitermeléseiket, ami miatt nem hajlandóak megválni részesedéseiktől. Ez a helyzet kihatással van az EU–Mercosur kapcsolatokra is, hiszen újabb problémák merülnek fel és egyértelműen bemutatja a külföldi vállalatok rossz hatásait a régióra, ráadásul az EU-nak Argentína–Brazília után a második legnagyobb export piaca. A Repsol példáján belül egyben a demokráciára tett negatív hatásokat is be lehet mutatni, hiszen a Repsol fizetett Mr Menem argentin elnöknek azért, hogy a cég aktívan jelen lehessen a térségben, aminek következtében egyértelműen az elnököt tették felelőssé a neoliberális reformok katasztrofális kimeneteleiért. További példa a francia Telecom, ami kiszorítja a térségből a helyi, brazil telekommunikációs vállalatokat óriási kihelyezéseik által.⁴²

Mind az EU–Mercosur és FTAA szerződések hagyományos észak–dél felosztottságúak, ahol a déli államok exportálják főleg a mezőgazdasági termékeiket a fejlett, ipari termékeket forgalmazó országoknak, azonban az EU és USA befektetések nem hozták el a megígért technológiát és új munkahelyeket, hiszen ezek szabadon és korlátlanul elkezdtek bevásárolni magukat a brazil és többi piacra, ami által a helyi cégek összeomlottak. Ennek eredménye hatalmas munkanélküliség, szegénység és társadalmi elégedetlenség lett. A demokrácia is szenved ezekből, hiszen a társadalom nem tud megbízni a kormányokban, akik ki vannak annak szolgáltatva, hogy minél nagyobb szabad teret adjanak a külföldi befektetőknek a nagyobb állami bevétel reményében.⁴³

5.2. Az amerikai terjeszkedés negatív hatásai

Az USA egyértelműen arra törekszik, hogy minél több országban szabadkereskedelmi egyezményeken keresztül ki tudja használni azok természeti erőforrásait, termékeit és szolgáltatásait, amikben ma szignifikáns hiányt szenved. Azonban az országok nem engednek kompetitív előnyeik által kialakított vám rendszereikből azért, hogy ebből az USA profitáljon. Emiatt fenyegetésnek veszik a latin-amerikai országok az FTAA tárgyalásokat, hiszen nem szeretnék egy USA centralizált összszerkezetet kiépíteni.

Másrészt USA olyan kedvezményeket és segélyeket kínál ezeknek a fejlődő országoknak a támogatásukért cserébe, amire kevesen mondhatnak nemet a jelenlegi anyagi helyzetüket és eladósodottságukat figyelembe véve. Ilyen politikájuk például a „post–september 11.

⁴² Torelli, Claudia (2003). Mercosur for sale? The EU's FTAA and the need to oppose it. Forrás: <http://archive.corporateeurope.org/eumercosur/MercosurForSale.html>, letöltés: 2012. 09. 23.

⁴³ Torelli, Claudia (2003). Mercosur for sale? The EU's FTAA and the need to oppose it. Forrás: <http://archive.corporateeurope.org/eumercosur/MercosurForSale.html>, letöltés: 2012. 09. 23.

geopolitical power play” amin belül szabadkereskedelmi szerződéseket ajánl szegényebb országoknak kereskedelmi előnyökkel annak érdekében, hogy azok támogassák az USA külpolitikáját és katonai céljait.

További felháborodást eredményezett az a felfedezés is, hogy az Egyesült Államokból származó segélyeket szintén ideológiai célokkal és hátsó szándékokkal osztják szét. Brazília 2005-ben megtagadott egy 40 millió dollárnyi adományt az USA-tól, amit az AIDS legyőzése érdekében adtak volna át, mivel nem volt hajlandó a vele járó követeléseket elfogadni. Brazília kijelentette, hogy nem szándékozik olyan eljárásokban részt venni, amik több kárt, mint hasznot hoznának. Továbbá megerősítette, hogy feltett szándékuk megtartani a demokratikus és progresszív AIDS programjukat, az USA látáspontjával ellentétben. Az Egyesült Államok kérése Brazília felé az volt, hogy hivatalosan ítélje el a prostitúciót, azonban az államokon belül ilyen kijelentésre még sosem volt példa.⁴⁴

Brazília, mint ennek a segélynek az elutasításával is, megpróbálja az USA hatalmát tompítani a térségben. Lula da Silva célja egy erősebb Mercosur volt, amiben Peruval, Venezuelával, Kolumbiával és Ekvádorral közös szövetségben ellensúlyozni tudták volna az FTAA tárgyalásokat. Másrészt képes volt szankciókat alkalmazni az USA ellen a gyapot vita kapcsán, aminek azért van nagy jelentősége, mivel ez az ügy a többi ország számára szintén példaértékű lehet.⁴⁵

Egyik közös jellemzője az EU-brazil, USA–brazil kapcsolatoknak az északi országok mezőgazdasági protekcionizmusa, ami rossz hatással van a MEBF és FTAA tárgyalásokra, hiszen Brazília szempontjából lényeges lépés lenne, ha ő is hozzá tudna férni partnerei piacához, és ha ez a helyzet nem csak fordítva állna fenn.

5.3. Brazil köztudat és ellenállás a külföldi működőtőke befektetéssel kapcsolatban

Ami érdekes, hogy a brazil (és latin-amerikai) köztudatban sokkal nagyobb ellenállás tapasztalható az USA, mint az EU terjeszkedéseivel szemben. Azonban, ha a fent felsorolt negatív hatásokat nézzük, látható, hogy mindkét régió hasonló érdekeltséggel és károkkal tör be az országokba. Mindegyik esetben a megsértik demokrácia intézményét, ezen kívül környezeti károk keletkeznek, helyi vállalatok mennek tönkre és a megígért pozitív változások helyett munkahelyek szűnnek meg. Ezek alapján látható, hogy a kedvezőnek megítélt és kényszerített neoliberális reformok és a Brazíliában kialakult versengés a befektetésekért és a minél előnyösebb kereskedelmi egyezményekért nem tett jót az országnak és az egész latin-amerikai régiónak.

⁴⁴ <http://www.worldhunger.org/articles/05/global/krawitz.htm>, letöltés: 2012. 09. 23.

⁴⁵ <http://www.origo.hu/gazdasag/hirek/20051007agyapoton.html>, letöltés: 2012. 09. 23.

Fontos szempont Brazília társadalmának támogatottsága a külföldi befektetőkkel szemben. Az EU büszke arra, hogy konzultációkat folytatott a brazil civil társadalmi képviselőkkel, azonban a valóságban összesen két darab ilyen tárgyalásra került sor (biznisz és közösségi érdekeket képviselő NGO-kal).⁴⁶ A 2012 júliusában sorra kerülő kerekasztal tárgyalásokon került szóba az, hogy hogyan lehetne hatékonyabban az európai és brazil NGO-kat bevonni az egyezkedésekbe.⁴⁷ Az USA és Brazília között 2011-ben született meg egy közös terv, amiben a brazil civil társadalmakat pénzügyileg segítő amerikai beavatkozásról van szó.⁴⁸ Mindkét esetben látszik, hogy a társadalom igényeinek és érdekeinek bevonása a tárgyalásokba mindössze az elmúlt pár évben került sor.

Brazíliában, mint a világ negyedik legnagyobb külföldi működőtőke befektetési célpontjában, számos külföldi korporáció van jelen. Köztük a két legnagyobb befektető, az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok versenyszerűen igyekeznek nagyobb befektetéseket és kedvezményezőbb egyezményeket birtokolni egyrészt annak érdekében, hogy egy ilyen áru, szolgáltatás, munkaerő és természeti erőforrásokban gazdag ország előnyeit kihasználják, másrészt azért, hogy az országon keresztül közelebb kerüljenek a Mercosur-ral való szabadkereskedelmi egyezmény kialakításához. Azonban a kooperáció mellett megjelennek a negatív hatásai is a kényszerített neoliberais gazdaságpolitikának, ami már évtizedek óta sújtja a régiót, másrészt a környezet fenntarthatóságának ignorálása és természeti erőforrások túlzott kihasználása mellett, a helyi cégek is szenvednek az amerikai és európai óriásvállalatok megjelenése miatt. Általánosságban elmondható, hogy bár vannak pozitív oldalai (segélyek, vállalatok közti kooperációk), hátrányokkal is jár az amerikai-európai versenyhelyzet Brazíliában, aminek változásait az FDI inflow adatok alapján vizsgálom meg (lásd 4. fejezet).

⁴⁶ Torelli, Claudia (2003). Mercosur for sale? The EU's FTAA and the need to oppose it. Forrás: <http://archive.corporateeurope.org/eumercosur/MercosurForSale.html>, letöltés: 2012. 09. 23.

⁴⁷ <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.events-and-activities-the-eesc-at-rio20-eu-brazil-round-table>, letöltés: 2012. 09. 24.

⁴⁸ <http://www.state.gov/p/wha/rt/social/brazil/engagement/index.htm>, letöltés: 2012. 09. 24.

6. Konklúzió

Brazília kiemelkedő szerepe egyértelműen látható az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió közt kialakult verseny által. Az amerikai és európai vállalatoknak mindenképp érdekük helyeik stabilitását megőrizni Latin-Amerikában, hiszen a profit mellett egyre nagyobb befolyást érhetnek el az országban, ami által a régiót hozzászoktathatják a saját gondolkodásmódjaikhoz és terveikhez. Ezáltal közelebb kerülnek a szabadkereskedelmi övezetek kialakításához, tehát az FTAA és a MEBF tárgyalások a pozitív végkimenetel felé tendálhatnak.

Az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió számára nem csak tőkekereskedelem, hanem külkereskedelem szempontjából is fontos Brazília. Az ország olyan kompetitív előnyökkel, természeti erőforrásokkal és termékcsoportokkal rendelkezik, amikre az USA-nak és az EU-nak is nagy szüksége van. Ilyen szempontból látható, milyen fontos egy szabadkereskedelmi övezet kialakítása Brazíliával annak érdekében, hogy a termékekhez vámentesen juthassanak hozzá, amiket már most is nagymértékben vásárolnak fel. Az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok közt kialakult versenyt Brazíliában az FDI outflow értékek összehasonlításával vizsgáltam. Az FDI outflow adatokat összevetve megállapítható, hogy az Európai Unió 2000 óta magasabb értékekkel bír, mint az Amerikai Egyesült Államok. Az egyetlen év, amikor az EU alacsonyabb értékeket produkált, az 2002 volt. A 2001-es terroristámadás után mindkét esetben csökkenő tendencia állt be 2002-től, azonban az EU-nál ez az esemény nagyobb mértékű tőkekivonást eredményezett, mint az USA-nál. A többi évet tekintve viszont mindig magasabb európai értékek voltak jelen, ráadásul 2011-re 3,5-szer nagyobbak voltak, mint az amerikai értékek. Az FDI kihelyezés mértéke alapján egyértelműen az Európai Unió rendelkezik nagyobb befolyással és stabilitással Brazíliában, így a versenyt is az EU vezeti.

Pozitívumként értékeli az Európai Unió továbbá Dilma Rousseff elnökségét is, aki által jobb és szorosabb kapcsolatokat ápolhatnak a jövőben, nem úgy, mint Lula da Silva alatt. Jelentős mértékben szeretnék előremozdítani a MEBF tárgyalásokat a szabadkereskedelmi övezet kialakítása céljából. Nagyobb ennek létrehozatalának az esélye 2010-től, hiszen Rousseff bolgár származása miatt és a kialakított közös projektek fényében Európa prioritást fog élvezni Brazília külpolitikájában. Másrészt Dilma Rousseff nem csak az EU-val, hanem az Amerikai Egyesült Államokkal is egyre szorosabbá alakítaná Brazília kapcsolatait. Az ország számára fontos az USA támogatása azért, hogy állandó helyet szerezhessen az ENSZ BT-ben, így nagyobb szerephez jusson a nemzetközi szinten. Úgy tűnik, bár az Európai

Uniónak nagyobb befolyása van a térségben az FDI outflow adatok alapján, az USA és az EU is prioritást fog élvezni a brazil külpolitikában a következő években.

Bár egyértelműek az FDI kihelyezések előnyei, a gazdasági stabilitás, külföldi hitelek visszafizetésének lehetősége a bevételek után, a munkanélküliség csökkentése, a GDP növekedés és az új technológiák megjelenése az országban. Ezen okok és a válságból való kilábalás miatt vezették be a Reál Tervet (Plano Real) 1994-ben és döntöttek a neoliberális gazdasági modell alkalmazásáról, illetve a külföldi hitelek felvételéről az ország stabilitásának és gazdasági fellendülésének érdekében. Azonban vannak a külföldi közvetlen működőtőke megjelenésének olyan negatív hatásai is, amik az egész társadalmat a neoliberális gazdasági modell és a külföldi befektetők ellen hangolja. Az egész latin-amerikai régióban elterjedt egy amerikai-ellenes köztudat, ami leginkább az FTAA terjeszkedés miatt van jelen. Egyértelműnek tartják, hogy az USA ki akarja használni a térségben található természeti erőforrásokat és vámmentesen szerezne meg azokat a termékeket, amik még kompetitív előnyeik által magas vámon vehetők. Még az USA-ból érkező segélyeket is elutasítják, hiszen cserébe olyan megállapodásokat kérnek Braziliától, amiket nem hajlandó teljesíteni, például az AIDS visszaszorításáért adományozott 40 millió dollárt (lásd 5. fejezet).

Ezzel ellentétben jóval kevesebb mértékben jelentik meg az európai-ellenes köztudat a latin-amerikai társadalomban. Azonban ha terjeszkedési szándékait nézzük, hasonlóan az Amerikai Egyesült Államokhoz, egy szabadkereskedelmi egyezmény kialakítását tűzte ki célul, hogy vámmentes termékeket vásárolhasson fel. Továbbá, sokkal nagyobb mértékben van jelen a működőtőke kihelyezéseket tekintve, ami által több befolyást és nagyobb stabilitást szerzett az európai vállalatoknak Braziliában. Ráadásul a spanyol Repsol környezetvédelmi károkat produkált az egész latin-amerikai régióban, a francia Telecom kiszorítja a telekommunikációs piacról a helyi, brazil vállalatokat. A kormányoknak nagymértékű kedvezményeket kell biztosítaniuk számukra a biztos bevétel reményében, ami által kontrollálatlanná váltak mára a külföldi működőtőke kihelyezések.

Az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió is egy mezőgazdasági protekcionizmust alkalmaz Latin-Amerikával szemben, azonban épp Brazília termékeit (mezőgazdaságiakat is) a szabadkereskedelmi egyezményen belül vámmentesen szereznek meg. Ezek alapján látható, hogy az Európai Unió is ugyanolyan károkat okoz és legalább akkora negatív hatással van a társadalomra és környezetre, mint az Amerikai Egyesült Államok.

Összességében megállapítható, hogy az Európai Uniónak nagyobb stabilitása van a térségben, így nagyobb befolyással is lehet a Brazíliára az FDI outflow adatok összehasonlítása alapján. Dilma Rousseff elnöksége az EU-brazil kapcsolatokat még szorosabbá fogja fűzni, ami által egyre közelebb kerülhetnek a szabadkereskedelmi egyezmény kialakításához. Azonban az Amerikai Egyesült Államok a második legnagyobb külföldi közvetlen működőtőke befektető a latin-amerikai országban és szintén nagy hatással és kihelyezéssel rendelkezik Brazíliában. Az elnöknő kijelentette, hogy jó kapcsolatot ápolna az USA-val, hiszen általuk nagyobb szerephez juthatnak a nemzetközi szintén, például az ENSZ-ben. Brazília számára sok pozitívumot, azonban negatívumokat is tartalmaz a külföldi befektetők jelenléte és a neoliberális gazdasági modell alkalmazása. Ennek ellenére folytatódna, és eddig még sosem tapasztalt mértékben növekednek a külföldi működőtőke kihelyezések Brazíliában az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok által.

7. Irodalomjegyzék

Bara Z., Szabó K. (szerk.): (2001) Gazdasági rendszerek, országok, intézmények. Modernizáció és Gazdasági rendszerek a fejlődő országokban. Latin-Amerikai és a gazdasági reformja. pp. 410-422. Aula Kiadó.

Próbáld F.: (2005) Amerika regionális földrajza. Brazília. pp. 317-336. Trefort Kiadó.

Brazil (2011). Main Economic Indicators. Forrás:

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113359.pdf, letöltés: 2012. 09. 23.

Brazil Government (2012). Comercio Exterior. Estatísticas de Comercio Exterior – DEPLA. Balança comercial brasileira: Países e blocos econômicos. Países e Blocos Econômicos. Agosto – 2012. Forrás:

<http://www.desenvolvimento.gov.br/sitio/interna/interna.php?area=5&menu=3385&refr=576>, letöltés: 2012. 09. 27.

Central Intelligence Agency (2012). The World Factbook. Brazil. Forrás:

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/br.html>, letöltés: 2012. 09. 23.

Council on Foreign Relations (2011) Global Brazil and US-Brazil Relations. Forrás:

<http://www.cfr.org/brazil/global-brazil-us-brazil-relations/p25407>, letöltés: 2012. 09. 23.

Delegation of the European Union to Brazil (2012) BRAZIL and the EU. Forrás:

http://eeas.europa.eu/delegations/brazil/eu_brazil/index_en.htm, letöltés: 2012. 09. 23.

Encyclopedia of the Nations (2010) Brazil Foreign Investment.

<http://www.nationsencyclopedia.com/Americas/Brazil-FOREIGN-INVESTMENT.html#ixzz2CVN31bHN>, letöltés: 2012. 11. 17.

Enlace Mapuche Internacional (2002) Mapuches demandan a Repsol por 445 millones.

Forrás <http://www.mapuche-nation.org/espanol/html/medioambiente/me-am-06.htm>, letöltés: 2012. 10. 05

Europa – Summaries for EU legislation (2008) Strategy for Brazil 2007-2013. Forrás:

http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/latin_america/r15014_en.htm, letöltés: 2012. 09. 23.

European Commission (2012) Trade. Brazil. Forrás: [http://ec.europa.eu/trade/creating-](http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/brazil/)

[opportunities/bilateral-relations/countries/brazil/](http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/brazil/), letöltés: 2012. 09. 23.

Federal Foreign Office (2012) Brazil. Forrás: http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/01-Nodes/Brasilien_node.html, letöltés: 2012. 11. 17.

Hakim, P. The Inter-American Dialogue (2011) Why US and Brazil Can't Get Along – A True Story of Turf, Ideology and Interests. Forrás: <http://www.thedialogue.org/page.cfm?pageID=32&pubID=2591>, letöltés: 2012-09-23.

Hunger Notes (2005) U.S. Aid Policy: More Harm Than Good Says Brazil. Forrás: <http://www.worldhunger.org/articles/05/global/krawitz.htm>, letöltés: 2012. 09. 23.

Oilprice (2012) Brazil to Invest Heavily in Wind Power. Forrás: <http://oilprice.com/Alternative-Energy/Wind-Power/Brazil-to-Invest-Heavily-in-Wind-Power.html>, letöltés: 2012. 11. 17.

Origo (2005) A gyapoton veszekszik Brazília és az USA. Forrás: <http://www.origo.hu/gazdasag/hirek/20051007agyapoton.html>, letöltés: 2012. 09. 23.

RIO TIMES (2010) Oil Investment in Brazil Continues. Forrás: <http://riotimesonline.com/brazil-news/rio-business/oil-investment-in-brazil-continues/>, letöltés: 2012. 11. 17

Susanne Gratius. (2012) European Strategic Partnerships Observatory. Brazil and the European Union: between balancing and bandwagoning. Forrás: http://www.egmontinstitute.be/papers/12/sec-gov/ESPO_WP2_Brazil_and_the_EU.pdf, letöltés: 2012. 09. 23.

Tavener, Ben. The Rio Times (2012) President Rousseff's 2012 Foreign Affairs. <http://riotimesonline.com/brazil-news/rio-politics/president-rousseffs-2012-foreign-affairs/#>, letöltés: 2012. 09. 23.

Torelli, Claudia (2003). Mercosur for sale? The EU's FTAA and the need to oppose it. Forrás: <http://archive.corporateeurope.org/eumercosur/MercosurForSale.html>, letöltés: 2012. 09. 23.

The Brazil Business (2011) The Brazilian Agribusiness. Forrás: <http://thebrazilbusiness.com/article/the-brazilian-agribusiness>, letöltés: 2012-09-23.

The White House (2012) Fact Sheet: The US and Brazil Trade Relationship. Forrás: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/03/15/fact-sheet-us-brazil-economic-relationship>, letöltés: 2012. 09. 23.

Trade (2007) The United States Contributes to Economic Prosperity in Brazil Forrás: <http://trade.gov/promotingtrade/westhemprosperity/brazil.pdf>, letöltés: 2012. 11. 17.

UNCTAD (2002) Press Release. FDI DOWNTURN IN 2001 TOUCHES ALMOST ALL REGIONS. Forrás:

<http://archive.unctad.org/templates/webflyer.asp?docid=2470&intItemID=2079&lang=1>,

letöltés: 2012. 11. 17.

United States' Census Bureau (2012) Foreign Trade. US Trade in Goods with Brazil.

Forrás: <http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c3510.html>, letöltés: 2012-09-23.

U.S. Department of State (2012) U.S. –Brazil Joint Action Plan. Forrás:

<http://www.state.gov/p/wha/rt/social/brazil/engagement/index.htm>, letöltés: 2012. 09. 24.

USEconomy (2012). Exchange rates. Forrás:

http://useconomy.about.com/qi/o.htm?zi=1/XJ&zTi=1&sdn=useconomy&cdn=newsissues&tm=26&f=00&su=p284.13.342.ip_p504.6.342.ip_&tt=11&bt=0&bts=0&zu=http%3A/www.federalreserve.gov/releases/H10/hist/dat00_eu.htm, letöltés: 2012. 11. 20.

World Data Bank (2012) Brazil. Forrás: <http://data.worldbank.org/country/brazil>, letöltés: 2012. 09. 22.